Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (10869) | 1978 чылдың ноябрь 26, воскресенье | 1925 чылда үнделеттингеН | Өртээ 2 коп.

АЖЫЛДАП ТУРАР

Байкал-Амур магистралының Төп участогунуң демир-орукчулары беш чыл эгезинден бээр чеди миллион тонна чүүктерни соорткен. «Беш чылдың хүн бүрүзүн — шалыпчы темп-биле!» деп кыйгырыг оларның кол лозунгу. Олар трафикти он ай мурнап турар, бо дээрге чурттуң демир-орукчуларының эң дээре көргүзүүлериниң бирээзи.

Чаа магистралды дургаар тудуг материалдары, машиналар, дерилг-херекселдер, өске-даа чүүктер соорткен эшелоннар кээп турар. БАМ-ның Тында, Янкана, Белепький болгаш өске-даа станцияларынче билеттерни чурттуң демир-орук вокзалдарында садып турар.

БАМ-ның чамдык участоктарының күженнишкиннериниң ачылышында поездилер аргыжылгазы хуусаада көрдүгениинден 5—6 ай мурнап, ажыглалга кирип турар. БАМ-чыларның шалыпчы эстафетазын локомотивтер бригадалары уламчылап турар. Моон мурнунда чүүктерни чүгле чаңгыс талаже—БАМ-че соортуп турган болза ам локомотивтер уткуштур чоруп эгелээн.

(СЭТА-ның корр.).

М. А. СУСЛОВКА БОЛГАР ОРДЕННИ ТЫВЫСКАН

Эш Т. Живков ноябрь 23-те Кремльге Георгий Димитров орденни СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслованы тывыскан. Эш Сусловту ол шаңнал-биле БКП биле СЭКП-ниң, БУР биле ССРЭ-ниң, совет болгаш болгар улустарының аразында ажылдунмалышкы найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге улуг ачы-хавыязы дээш, ССРЭ-ге социалистиг болгаш коммунистиг интитилелдиг турүүшүнүнга улуг салыышкыны дээш шаңнаан.

Шаңналды тыпсып тура, ол шаңнал болза бүгү болгар коммунистерниң болгаш бүгү болгар улустуң эш М. А. Суслованы ханы хүндүткелиниң база чүректиң ханызындан ынак чоруунуң илерээшкини болур деп, эш Т. Живков чугаалаан.

Георгий Димитров орден-биле Силерни, эргим Михаил Андреевич, шаңнааны улуг теоретик болгаш марксизм-ленинизмниң арыг чоруу дээш бердинген демиселчи болур Силерниң улуг ачы-хавыаңарны, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазын болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинин быжыглаарынга Силерниң салыышкыныңарны бистиң хүлээп көргенивистиң илерээшкини болур деп, Т. Живков демдеглээн.

Ол болза Силерге, бистиңбиле Силерни шынчы найырал база ханы эш-хуу чөрүктер холбап турар кижите, БКП биле СЭКП-ниң аразында акы-дунмалышкы чаңгыс эпти, боттанышкында социалистиг интернационализмниң үлегери болур бистиң чурттарывыстың база улустарывыстың аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы, чоокшулаашкынны хөгжүдеринге Силерниң салыышкыныңар дээш бистиң өөрүп четтириишкинивистиң база илерээшкини болур.

Эш М. А. Суслов оон интитилел-политиктиг ажыл-чорудулгазын бедин-биле үнелеп көргени дээш Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зынга, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Бо орден-биле мени шаңнаанын чүүн-даа мурнунда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ачы-хавыязын, акы-дунмалышкы социалистиг чурттарның аразында бузулбас найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам ынай быжыглаарыынче, быжыг тайбыны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун чедип алырынче угланган оон политиказын хүлээп көргени кылдыр санап турар мен деп, ол чугаалаан.

Коммунист кижиге Георгий Димитров орден улуг ужуруткалыг.

Бодунуң улуг оглунуң чагылары-биле чоруп өөр, ам улусчу Болгария Совет Эвилели-биле болгаш акы-дунмалышкы социалистиг өскедаа чурттар-биле найыралдыг харылзааларны база бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглап, сайзырангай социалистиг интитилелди чедишкинниг тургузуп, тайбыны быжыглаарының болгаш социал депшилгени чедип алырының оруунга кончуг улуг чедишкиннерни чедип алган. Болгар коммунистер, БУР-нуң бүгү ажылчы чоннары марксизм-ленинизмниң болгаш пролетар интернационализмниң тугун бедик көдүрүп чоруурлар деп, эш М. А. Суслов онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарылары, БУР-нуң партия болгаш күрүне ажылдакчылары бедик шаңнал-биле холбаштыр эш М. А. Суслованы изиг байыр чедирип, коммунизмниң чаагай чоруу дээш моон соңгаар-даа уретүннелдиг ажылдаарын аңаа күүсеннер.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Чазаа Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг Консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралының делегацияларынга алдар кылдыр ноябрь 23-те Кремльдин Улуг ордузунга дүштеки шайлалга эртирген.

Дүштеки шайлалгага социалистиг чурттарның делегацияларының баштыннары эштер Э. Герек, Г. Гусак, Т. Живков, Я. Кадар, Э. Хонеккер, Н. Чаушеску, чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен делегацияларның кежигүннери киришкен.

Совет таладан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, Политбюро кежигүннеринге кандидаттар, ТК-ның секретарылары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орулакчылары, СЭКП ТК-ның хорыысалгалыг ажылдакчылары, шериг начальниктери шайлалгага олурушкан.

Дүштеки шайлалгага **СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев** чүве чугаалаан. Оон чугаалааны болза:

Элээн каш шак бурунгаар Варшава Керээзиниң организациязының Политиктиг Консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралы бодунуң ажылын доосту. Бистер үениң болгаш амыдыралдың бистиң чурттарывыстың мурнунга тургускан айтыырларының талазыбиле санал-оналдарны калбаабиле солчуп, бистиң киити үзел-бодалдарывысты илереткен политиктиг чугула документини хүлээп алдывыс.

Бистиң чөвүлел хуралывыс эвээш-ле дизе үш чугула айтырыгга тодаргай харыыны берип турар деп бодай-дыр мен.

Бир дугаарында, үениң дугайын чугаалай көрейн. Ол болза делегей байдалын кады ханыы-биле анализтеп көргенивис, оон чедер болгаш четпес талаларын, оон чугула байдалдарын үнелээнивис болур. Чавырылдыышкынга удур туржуп турар янзы-бүрү күштер идепкейжип турза-даа бис ону ол-ла өзугаар көрүп орбас болгай бис. Делегейде политиктиг климатты чогумчудары-биле бурунгаар базымнарны кылырының аргалары бар. Ол аргалар улуг-даа.

Чүү канчаар кылырын дугуржуп. чугаалаштыыс-даа. Кол-ла чүве— делегейниң айыыл чок чоруун чепсегленишкиннерни эндере бүдүреринге эвес, а боо-чепсекти дүжүреринге үндезилеп ажылдаары, ол үүлдерни сөс-биле эвес, а бүгү күрүнелериниң болгаш улустарның бот-тускайлаң эргелерин шыңгыызы-биле хүндүлээрин херек кырында боттандырары боон турар. Ындыг таварылгада тайбын кады ажылдажылганың чаа-иа бедиктери Европа дипке-даа, делегей хемчээлинге-даа ажыттынар болгаш тайбынныл байдалы быжыгар.

Алактын соонда чүл дизе, бистиң чөвүлел хуралывыс бо сорулгаларже бистиң канчаар чоруурувустун дугайында айтырыгга харыыны бергени болур. Бот-бодувустун кады кылыр хөделишкиннеразисти быжыглавышаан, ынаар кады чоруур ужурлуг бис; улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселчилер-биле кезээде эп-сеткил каттыштырар ужурлуг бис; бистиң бөмбүрээзвистиң дээри арыг турзун, а кижилер аас-кежиктиг чурттазын деп күзеп турар бүгү кижилер-биле боттарывыстың күженишкиннеривисти каттыштырар ужурлуг бис.

Бистиң арадыста чаңгыс эп социалистиг чурт бүрүүнүң национал өрге-ажыктарынга эки бараан боон, социализмниң делегей туруштарын быжыглаарынга шиитпирлиг хемчээлбиле дузалап турарын делегейниң социалистиг системазының догуйпап келген бүгү дуржулгазы бузүредип турар болгай.

Акы-дунма партияларның болгаш чурттарның удуртукчуларын, бистиң дайынчы сурукчуларывысты Москвага хүлээп алыры биске өөрүнчүг болган. Ындыг ужуражылышкын бүрүзү—улуг ужур-дузалыг болгаш ажыктыг болуушкун болур, бистиң политикавыска чугула болгаш ажыктыг түүнелдерни берген бистиң амгы чөвүлел хуралывыс база кайгамчыктыг болуушкун болган.

Силерниң бүгү-ле ажыл-херектериңер чаа-чаа улуг чедишкиннерлиг болзун, эргим өөнүктер.

Эш Л. И. Брежнев социализмниң акы-дунма чурттарының найыралы, бузулбас эп-сеткил каттыштырылгазы дээш, бистин шынчы болгаш шылгаттынган өөнүктеривистиң кадыы дээш, тайбың болгаш коммунизм дээш дашка көдүрген.

Дүштеки шайлалгага **ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер** Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң делегацияларының өөрүнээзинден харыы сес ап, чүве чугаалаан. Оон чугаалааны болза:

Бистер бодувустун чөвүлел хуралывыска боо-чепсекти эндере бүдүрерин сокеадыр дээш, чепсегленишкиннерни дүжүрер талазы-биле ажыктыг хемчегларни чорудар дээш, чавырылдыышкынны быжыглаар дээш улам ыңайгы демиселге хамаарыштыр турштарывысты дугуржуп алдывыс. Ыжыг тайбыны камгалаар болгаш хандырар дээш демиселге күштерни харамнанмас дугайында бүгү күрүнелерге болгаш улустарга кыйгырыг делегей социализмниң найысылалы Москвадан база катап чаңгыланып үнген.

Улустар делегейниң амгы байдалының үезинде: «моон соңгаар чүү болурул?» деп айтырыгга харыыны бистен манап турары чөптүг. Бистиң Декларацилвыс маңаа тода болгаш ийи утка чокка харыылап турар: Декларация болза делегейниң политиктиг улуг ужур-дузалыг документини боон турар. Ук Декларация болза ССРЭ-ниң болгаш бүгү социалистиг дем-каттыштырылгазының политиказынга улустарның көргүзүп турар идегелин бадыткап турар. Ук Декларация тайбын, айыыл чок чорук болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш демиселге чаа-чаа идиглерни берип турар.

Эш Леонид Ильич Брежнев, чөвүлел хуралга Силерниң чугаанарда ленинчи өзу синиккен болду, а тайбын болгаш депшилге дээш демисел айтырыгларының талазы-биле аңаа кылган түүнелдериңер кижи төрелгетеннің өрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

Бистиң чурттарывыс социализм, коммунизм тургузуушкунунуң хөрээнге эки чедишкиннерни чедип ап, боттарының акы-дунма кады ажылдажылгазын ханыладып турарын чөвүлел хуралдың түүнелинде чугаалап боор бис. Империализмниң кандыг-даа атакаларындан тайбыны камгалаарынга белен болгаш ону хандырарынга чүү-даа харамнанмас кижилер социалистиг демкаттыштырылгазының күүзүнден мобилизакчы улуг күштерни ап турар. Бистиң сорулгавыс — тайбыны чедип алыры, ону улустар амыдыралының чаңчыккан хевири болдурары.

Хүндүткел-биле хүлээп алганы дээш база чөвүлел хуралдың чедишкиннинг ажылдаарының хөрээнге киирген үүү дээш бүгү делегацияларның, бүгү сагыш-сеткилдің өөрүнээзинден бистиң совет өөнүктеривиске өөрүп четтириишкинни илергейлээрин чөпшээреп көрүңер. Советтер чуртунуң бүгү коммунистиргне акы-дунманың байырын чедирип, коммунизм тургузуушкунунуң хөрээнге чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун алдарлыг совет улуска күзеп тур бис.

Эш Э. Хонеккер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Чазаа дээш, өөнүү болгаш эжи Леонид Ильич Брежнев дээш, социалистиг дем-каттыштырылгазының партияларының, күрүнелериниң болгаш улустарының чаңгыс болгаш сырый каттыжыышкыны дээш, тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демиселге чаа-чаа чедишкиннер дээш дашка көдүрген.

Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Э. Хонеккерниң чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Дүштеки шайлалга найыралдыг, чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫН ЧЕДИП АЛЫРЫНЫҢ ТӨЛӨӨ ДУГАЙЫНДА

Онгу беш чылдың үшкү чылын чедиишкинниг доозаал

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Республика найысылалының амыдырал хандырылга комбинадының чурук тырттырар цеги (эргелекчизи Л. Василенко) онгу беш чылдың үшкү чылының планныг даалгазын болгаш социалистиг хүдөлгезин хуусаадан эрте күүсеткен: 1978 чылда пех 34.300 рубльдиг ажылын кылыр турган, 35.826 рубль чедиргеп. Фотографтар Л. Сермавкина, Е. Горбунова, даберантылар Н. Тулюкова, С. Речкин олар эрткен үениң дургузунда ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчилери боон келген.

Кызылдың амыдырал-хандырылга комбинадының коллективи чурук тырттырар цехке күш-ажылчы чедиишкиниг болганы дээш байыр чедирип, моон-даа соңгаар кызымаккай ажылдаарын күзээн. Цехке болгаш мурнакчыларга өртектиг шаңналдарны, хүндүлел бижиктерни тывыскан. Цех ам 1979 чылдың үлүүнче ажылдап киришкен.

О. ЧЫВЫРАЛ,

Кызылдың амыдырал-хандырылга комбинадының кол инженери.

ЧАРЫШ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Кызылдың пассажир АТБ-зиниң коллективи республиканың транспорт будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Ында бо чылын алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкиниг күүседип турар бригадалар-даа, тус-тус чолаачылар-даа хөй. Ындыг мурнакчыларның бирээзинге Мария Николаевна Сымчаан хамааржыр. Таксомотор чолаачызы, коммунист М. Сымчаан бо будүрүлгеде 15 чыл ажыг ажылдап келген. Ажыл-ишке кызымак, мергежилдиг чолаачылар коллективте хүндүткелдиг-лериниң бирээзи. Ол ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип турар. Амгы үеде Мария Николаевна 1979 чылдың январының үлүүн күүседип киришкен. Бо чылын бодунуң алган социалистиг хүлээлгезин М. Сымчаан шынаар чедиишкиниг күүседип турар. Кам-налга талазы-биле М. Сымчаан база эки көргүзүглерин чедип алган болгаш 600 кг кыварчаар материалдарны камнап алыр хүлээлгелиг турган, херек кырында 2498 кг кылдыр күүсеткен.

Таксист хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, автомобиль транспортунуң болгаш оруктар тудуунуң ажылдакчыларының профэвилед обкомунуң кежигүнү хүлээлгезин ак сеткилдии-биле күүседип турар.

Кежээниң мурнунда — хүндү. М. Сымчаанның төлептиг ажыл-ишкин Коммунистиг партия, Совет чазак бедиг-биле үнелээн болгаш аңаа «Хүндүлелдің Демдээ» орден болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле шаңнаан.

* * *

Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде социалистиг чарыштын мурнуку одуруунда Владимир Петрович Стажкиниң комсомолчу-аныяктарының 23 кижи составтыг чолаачылар бригадазы чоруп турарлар. Ук бригада эрткен 10 айларның дургузунда планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген. Мурнакчы бригада социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүсеткен болгаш онгу беш чылдың үш чылының планын хуусаа бетинде доосканн, 1979 чылдың январының үлүүнде ажылдап турар. Ниитизи-биле бригада 9 айлар дургузунда 1000 килограмм кыварчаар үүлдү кампнап алыр турган, 5064 килограммны кампнап алган.

Ленинчи комсомолдуң 60 чыл оюнга болгаш Улуг Октябрьниң 61 чылынга уткуштур алган хүлээлгелерин комсомолчу-аныяктарның бригадазы төлептин-биле күүсеткени ол. Бригадада аныяк чолаачылар А. Пугачев, Ю. Малышев, В. Тамба олар эки ажылдап турар. Ол бригаданың кежигүннери хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиглер.

О. ӨПЕЕН.

МОСКВА. Бедик дүжүт дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери, Казахстанның көдээ ажыл-агыйының мурнакчылары-биле ужуражыышкын ССРЭ-ниң УАЧД-те болган.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң УАЧД-нин директорунуң орулакчызы С. В. Кальченко көдээ ишчилер-биле чугаалажып тур. Ол болза кур черни шингээдип алганнарның бирээзи, Л. И. Брежнев оон дугайын бодунуң «Кур чер» деп номунда сактып бижээн.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШТАГЛААШКЫН ЧАЛЫГРЫ АЖЫЛ-ИШКИ

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Амгы үеде малчыннарда эң-не харыысалгалыг, чымыштыг ажылдың үези—кыштаглаашкын эгелээн. «Шынга» кээп турар чагааларның ам кол темазы—кыштаглаашкынны организастыг эрттирери, малчыннар дугайында, чем курлавырын камнап хумагалаар дугайында сагыш салыышкын, бо чугула ажылда киржип турар кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери, тус-тус малчыннарның, мал ажылының түскай эртемнигленирин, ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларының маңаа хамаарылгазы болуп турар. Бо удаада допчулалга кыштаглаашкынга, мал ажылында ажыл-херекке хамаарышкан чамдык чагааларны киндирдиве.

«СҮТ-ХӨЛ» совхозтуң Чес-Булунда хойжу бригадазының малчыннары СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш, онгу беш чылдың шалыпчы үшкү чылының мал кыштаглаашкынынга кызымак-шудургу белеткенген. Ол дугайын «Шын» солунуң редакциязынче **Ондар Доржу** бижип чоруткан. Оон чагаазында чугаалап турары болза: «Бригада кышка белеткелди организастыг доосканн. Бо чугула ажыгга хойжулар боттары кончуг идепкейлиг киришкен. Өдек-кыштагны септээрин база олар кылышкан. Ылаңгыя мал чемин четчирибиле белеткен алырыңа чамдык хойжуларның эрес-сорукту-гу, үлегерлиг ажылдаанын демделээри чугула. Чижээ, коммунист хойжу, «Хүндүлелдің Демдээ» орденнин эзилекчизи Монгуш Делгер-оолович Сертен-оол 20 тонна сигенни бодувук кодан хоюнга кыжын бээри-биле белеткен алырын хүлээнгеш, херек кырында 45 тонна сигенни кезип Кок-Чарык аксында кыштаанда бүрүн чедирип алган. Бо кодангa кыш коргунчуг эвес дээрзи билдингир. Бригаданың дыка хөй хойжулары оон үлегерин эдертеш, боттарының сиген белеткээр хүлээлгелерин ыракта ажыр күүседкенгер. Ам малчыннар кыштаглаашкынга хонгулап алган. Олар кыштаг ниитиниң малын хүр-менди ажырарынга бүзүредиг...»

УЛУГ-ХЕМ районда «Улуг-Хаа» совхозтуң Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазындан **Даш-оол Лопсан** редакциязже чоруткан чагаазында мынчаар бижээн: «СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер дугайында шиитпирлерин ферма коллективи амыдыралга боттандырбышаан, бо чылдың кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенгеп. Ийек кажааларын, чурттаргa бажыңнарын чүгле септеп чылыглаан эвес, харын оларның иштин, даштын малгаштан, чугайлаан. Бызаалар турар чаа улуг кажааны база немей тутканн. Оон иштин бус-бус чылыдар кылдыр таарыштырган. Ферманың кажааларында электри чырыын киргген. Малга чем каап бээр савалар саавчылар, кадарчылар идепкейлиг киришкен. Ниитизи-биле 260 тонна сигенни белеткээн. 1100 тонна силосту салган, 80 тонна саванны тырын боодалдаан. Чем болбаазыдыр цехти база септеп кылган».

ОВУР РАЙОНДА «Кызыл тук» совхозтуң бүгү чүүн малының баш саны 24 мун ажыг. Хойну—35 коданга, ийекти болгаш сарлыкты—17 коданга кыштагладып турар. Кыштаглаарда кажааларын, малчыннар чурттаар бажыңнарының септелгезин ноябрь 1-ге чедир доозар ужурлуг турган. Ынчалзажок совхозтуң директиязы, мал ажылының специалистери бо чугула ажылды четпес организастаан. Ынчалзажок кышка белеткел ышкаш ындыг чугула ажылды бо хире кыш, соок-дүшкүжете соңгаарладып келгени, совхоз директиязының четпес ажылы дээрзин айтыр херек. Кышка үдур өдек-кыштаг септелгезин октябрь 1-ге чедир бүрүн доосканн турарын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кыштаглаашкынга белеткел дугайында доктаалында айытканын ол совхозтуң удуртукчуларынын күүсеткензин ол-дур.

ТОЖУ РАЙОННУҢ «Май 1» совхозта «Шынның» бижикчизи Д. **Айыр-Санаа** редакциязже чоруткан чагааларының бирээзинге ол ажылгаш, чамдык малчыннарның кыштаглаарында кажааларның кыры ойбак, хандары шаараш, бажыңнарның соңгалары шилдеттинмээн, печкалары үрелик, иштин чугайлаттынмаан. Ам соок дүжүп келгенде, ындыг четпестерни эрт-даан чайладырының хемчегларын совхоз дирекциязы алыры эргежок чугула. Ол дугайын редакциязже көдээ бизикчи **Ооржак Далбый** бижип чоруткан. Авторуң чагаазында айытынган четпестер ам чайлаттынган боор дээрзинге бүзүрээри күзенчиг. Чүге дээрге, чагаа келгенден бээр агыйда кышка белеткелди багай эвес чорутканын дыңнаткан. «Совхоз төвүнде саар инектер фермазы кышка бүрүн белен. Инек болгаш бызаа кажааларын чылыглаан. Малга чем каап бээр савалар, оңгачалар, шагжалар четчир. Мал адаанга төгер курраг едекти болуп алган. Ам фермада 22 тонна ажыг погаан сулаңы, 30 тонна сигенни дүжүргеп, 1200 тонна силосту салган. Малчыннар чурттаар бажыңнар септелгезин эки кылган, иштин чугайлаан, печкаларын саартканн. Олар ышты база сетчири-биле дужургеп. Чем соортулгезин үргүлчүлеп турар»—деп, автор бижип турар.

Ол-ла авторуң өске чагаазында «Май 1» совхозта зоотехник Татьяна Шыырааның четпес ажылын шугумчүлээн. Ында айытканы болза: «Татьяна Шыыраан совхозка 1975 чылдан бээр зоотехникте ажылдаан. Ынчалзажок совхозтуң мал ажылында четпес чоруктар ам-даа чайлаттынмаан. Чижээ, малдың отпетчүүдү сандаргай хевээр. 1977 чылда совхозтан 40 баш чылгы мал ис чок читпеп деп турар. А херек кырында ынча малды борү чиваан, оор албаан. Чылгының четпес чоруу саанашкын чорутпайн, учет кылбайн турганындан болу берген. Зоотехник Т. Шыыраан мал саанашкынын чорутпайн турар. Херек кырында чеже чылгы бары ам-даа орта белдиимес. Ажылынга эз-харыысалга чок мындыг специалисти кайгаар көөрүл?» деп автор улуг хараадал-биле бижээн. Шынаада, бо айтырыгны совхозтуң дирекциязы тодарадын көөр болза чогуур. Кижи бүрүзү даанган ажылынга харыысалгалыг болур ужурлуг.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН Доржу Чымба бодунуң чагаазында районнуң ажыл-агыйларында кыштаглаашкынга белеткелди чорутканын тодарадыбиле бижээн. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозтан **Сарыг-Донгак Карандаш** семиртя азыраары-биле ажылагыйлардан чорутканн малдарны «Тыва» совхозтуң чогуур үеэинде үлүүн албаан, чылын турарының фактыларын илередин бижээн. Чижээ: «Тыва» совхоз Бай-Тайганың «Мурнакчы» совхозтан семиртя азыраары-биле дужаар дээш эккелген малды хүлээп албаан, дыка үр үеде арыгзын, ону сурген малчыннарны түредин турганын автор айытканн. Шак ындыг эштежир арга чок четпестерни чайладырының шиитпирлиг хемчегларын Чоон-Хемчик районнуң «Скотопром» тростун удуртукчулары алыр ужурлуг.

Кыштаглаашкынның ырнын турарының байдалын, курлавырлан алган мал чемиерин канчаар чарыгдап турарын, чымыштыг иштин кижилериниң амыдырал хандырылгазын, бо чугула хөрөктө мурнакчыларның дурукулгазын бистиң көдээ бижикчилеривистиң редакциже бижип чорудары күзенчиг.

Чагаалар допчулалы

ВЕНЕРАЖЕ ОРУКТА

ЫРАККЫ КОСМОС ХАРЫЛЗААЗЫНЫҢ ТӨВҮ. (СЭТА). «Венера-11» болгаш «Венера-12» деп автоматтыг станциялардың Венераже ужудуушкуну уламчылап турар.

Эрткен үениң дургузунда станциялар-биле 72 удаа радиохарылзааларны кылган, ол үеде шимчээшкин траекториязының параметрлерин хемчээген, борт системаларының ажылын контрольдаан болгаш станциялардан Черже эртем медээлерни дамчыткан.

Ужудуушкун программаларынга дүүштүр станцияларга эртем шенелделерин доктаамал чорудуп келген. Станцияларда совет болгаш француз приборларны тургускаанын, оларның космос болгаш хүн гамма-херелденишкиннерин хемчээп турарын моон мурнунда дыңнаткан. Амгы үеде планеталар аразының оруктарынга күүсеткен эртем шенелделериниң сайгарылгазын чорудуп турар. «Венера-11» болгаш «Венера-12» станцияларның аразы миллион километр ырак чорда кылган чамдык шенелделер солун түүнелдерни берген.

Ужудуушкун үеэинде планеталар аразының плазмазын комплекстиг шинчилээр ажылдарны боттандырып турар. Хүн хадының Октаргай делгеминде кандыг янзылыг боон турарын шинчилеп турар. Бедик апогейлиг «Прогноз-7» деп спутникте база ындыг приборларны тургускан, оон дузалыбиле Октаргайда хүн хадының байдалын база шинчилеп турар.

«Венера-11» болгаш «Венера-12» деп станциялар ужудуушкун сорулгазын күүседиринге чоокшулап орар. Ноябрь 24-те алган медээни өзугаар алырга, «Венера-11» деп станция Венера планетадан 12,4 миллион километр черде чоруп турар, а «Венера-12» станция ук планетага 11,1 миллион км чоокшулай берген.

Телеметриктиг медээлерни өзугаар алырга, станцияларның борт системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Дыка хөй чурттарга, ылангыя кедөө ажылагыйны чорударынга онза таарымчалыг байдалдарлыг АКШ-ка бодаарга, бистин чуртувустун девискөөринин хөй нуруузу кедөө ажыл-агыйга таарымча чок зонада туруп турар деп чуве билдингир болгай. Ындыгның төлөөзинде, чамдык специалистерним бодалы-биле алырга, чер ажылынга көнгүс таарышпас, канчаар-даа аажок улуг, чаа-чаа кедөө ажыл-агый районнарын тургузуп тургаш, үстүнде ол факторнун салдарын улам ханыладып, бойдустан улам хамаарылгалыг бооп өгелөөнинин хөрөө бар бе? Хөлчок кандаачал, изигге барык өртпенип чыдар, чылда 200, эки-ле дөрге 300 миллиметр чаашкын чаар хоһуларга, арта-ла он-он миллион гектарга кызылтас тараанының хөрөө бар бе, кандыгыл?

Ынчангаш ол канчаар-даа аажок улуг ажылхеректи ынчан ыак чугаалажып турган ужуруда ында чуве. Ол хүннерде менээ К. Е. Ворошилов-биле болган бир таварылганын дугайын чугаалаан. Ворошилов ынчан кедөө районнар кезип чораан, сеткили алаан хөлөөн байдалдыг чедип келген кижи чуве-дир. Оон кур черлерни шингээдип алыр дугайында айтырыг кодурлуп турар деп дыннаан, ол чорук канчаар-даа аажок хөй акша-төгерик, кижи күжү болгаш техниканы негөөр дөрзин билгеш:

— Смоленск областын көлөө суурларының чамдыктарында улус черни боттары андазын сеертүп алган андарып турар чорду...— деп, шала мунгаргай чугаалаан.

Ийе харын, партиянын мурнунга белен эвес соруулга турган. Ынчан дайын соонда чүгле тос дугаар чыл чоруп турган. Дайынның чедирген балы бүрүну-биле экирбөөн. Фашистер 70 мун суурларны өрттедип хуюктаан, үрегдөөн, 98 мун колхозтарны, 1876 совхозтарны бүрүну-биле үптеп тонап, хоозураткан, 17 миллион баш мыйыстыг бода малды, 7 миллион баш чылгыны сүрүп аппарган. Дайынның өжелелинге таварышпаан районнарның ажыл-агый байдалы кандыг турганыл дөрге, анаа база-ла МТС-тернин, совхозтарнын, колхозтарнын материал-техниктиг баазазы үндезинин-биле сулараан турган. Техника хөй-хөй чылдар дургузунда үрелген, тараа шөлдери бакыраан турган. Эн-не коргунчуг чуве болза — кайда-даа ажылдаар кижилернин чедишпейн турганында, чүге дөрге миллион-миллион трактористер, комбайнерлер, чолаачылар, механиктер, техниктер, инженерлер, агрономнар дайынга өлүрткен.

Кедөө ажыл-агый бүдүрүлгезинин дайын мурнунда деннели канчаар-даа аажок улуг күжеениишкиннерним түннелинде мүн-не катап тургустүнген. Ынчалза-даа кедөө черлер дузаламчыны хереглевишаан болгаш кедөө ажыл-агый чонунун аъш-чем продуктуларынга, а үлетпүрнүн —чигэтке өзүп турар хереглелдерин хандырып шыдавайн турган.

Кедөө ажыл-агыйны удуртурунда четпестерни узуткаар ужурлуг калбак программаны 1953 чылдын сентябрьда болган СЭКП ТК-ның Пленуму бадылаан. Эрги чер ажылдыг районнардан чогуур ажыкты алыр дөөш ынаар бүгү күштү салырын чуртта эт-хөренгилернин, материал-техниканын болгаш кижи күжүнүн чедишпезин алачайгаар-ла албадай бөөр ышкаш сагындырып турган.

Ынчалза-даа хамык ужур болза партиянын ынчаарда ажылдап кылган программазы кедөө ажылагыйнын бүгү адырларын кедүрериннче угланган турган болзажок, ук кедүрлүүшкүнү доп-дораан чедишкиннинг шиитпирлөөрин хандырбайн турган болгаш хандырып шыдавас-даа турган. Ол чорук ылангыя кол сорулга болур тараа бүдүрүлгезинге онза хамааржып турган. Хову болгаш үнүп ажылы дораан-на ажык берип шыдавас бөөр чуве. Ынчангаш, үе-шакты камнап алыр дөөр болза, чуруттун аажок харыксыраан тараа денгизгүүрүнге чангыс-ла сезон иштинде өөрөө эвес немелдени берип болур кур черже хөй курлавырларны болгаш хөренгилерни дидими-биле чорудар ужурлуг турган. 1954 чылда шингээдип алыр дөөн баштайгы 13 миллион гектар кур черлер, ук шингээдип алышкын чедишкиннинг болур болза, ол-да чылдын күзүнүнде бистин шыгжамырларывыска 800—900 миллион пуд бараанныт тараанны немей берип болур турган. Ынчангаш партия оон өгелөөр деп шиитпирлөөн. Оон түннелинде ол тактикага тиилелгени чедип алган, чүл дөрге кыска хуусада бистин чуртувус өөрөө эвес тараалыг апаар турган, оон ангыда стратегия талазы-биле база тиилелгелиг болур турган, чүл дөрге кур черним ажык-байлаан тур үеде «ажыглан каптар», оон чаагай хөрзүнүнүн өремезин союн аптар, оон соонда баш углаан черже чоруптар дөөш өөрөө, ур үеде анаа ажылдап, чуруттаар дөөш улус ынаар чоруп турган.

Ынчаарга маңаа демдеглеп кагза чогуур чуве болза, Климент Ефремович Ворошилов күрүпеинин кандыг-бир улуг хемчөлдиг сорулгаларының эргежок лугулазын азы ам-даа арай өлек дөрзин бирден бирөө чокка тодарадып билир ындыг ажылдакчыларның бирөзин турган. Ол кур черни шингээдип алырын деткөөн, оон соонда Казахстанга чедип келгеш, кыдыг-кызыгаар чок, далай ышкаш кызыл-тас шөлдерин көргеш, ажок өөрүп:

— Бо черлерни ажыглап өгелөөнивис кончугла эки бооп-тур! Белорус-даа, смоленск-даа, вологда-даа тараачынга дуза чедирер черлер бо чуве-дир. Өзулут-ла дүрген дуза. Кур черним таразын чудүрген машиналарга кызыл-тас өчүгүт сарыг демдектер чуруур-даа болза ажырбас чыгыы-дыр... Ол тараа биске дыка-ла дузалаар. Дыка-ла! — деп менээ чугаалап турган.

Ынчаарга ол бүгү чүүлдер сөөлүнде боттанган чуве. А ол үеде, 1953—1954 чылларда, маргылдаалар үргүлчүлевишаан турган. Көнгүс өөн, кижилер чок ховуларже кандыг-даа белеткел чокка сөктүп чоруп болур бе деп, шынгыы удурланыышкыннарның бирөзүн ол турган. Баштай суурлар, школалар, эмнелгелер, оруктар, септелге заводтары болгаш мастерскаялар, элеваторлар тудуп алгаш, оон соонда техниканы болгаш кижилерни чедирер херек. Ол болза эн-не шыңгыы дадагалаашкыннарның бирөзүн бооп турган. Анаа чүү деп харылаан болурул? Баштай ол чүүлдерни тургузуп алган турган болза эки-ле харын. Ынчалза-даа ынчан чугаалап турар кижилер кур черден тараанны ам дораан алыр херек деп чугула негелдени билбейн турганнар. Кур черге бис чурттап-даа өгелөөрин, тудуг-суур-даа кылырын, тараа-даа өстүрүп алырын шуптузун хары угда кады чорудар ужурлуг турган бис. Социализмни тудуп тургузуп тура, совет кижилер үе-шагны мурнаар дөөш, дыка хөй чүүлдерни өге-ле хуруг черлерге өгелөөр ужурга таварыжып турган. Кур черге ажылдаарынче улусту кыйгырып тура, партия анаа хамык чуве белен эвес болур, хөй-хөй бергелер таварыжып, ынчангаш кижи бүрүзүнден эрес-маадырлыг чорук негеттинер деп баш бурунгаар ажыы-биле чугаалап турган. Ынчангаш чуруттун чүс-чүс мун патриотчулары —келир үеним кур чержилери ол эрес-маадырлыг чоруктарже медереддин-биле чоруп турганнар.

Бодунун өскерлиг чок чанчылынга шынчы партия оон-биле сүмелешпейн турган, кажан-даа улуг болгаш принципиалдыг шиитпирлер хүлөөп ап кербөөн. Бо удаада ол база-ла ынчалган. 1953 чылдың төнчүүүде база 1954 чылдын өгезинде РСФСР-нин крайларынга болгаш областарынга, Казахстанга болгаш өске-даа республикаларга чүс-чүс янзы-бүрү чөвүлел хуралдар эрткилөөн. Бүр болгаш курукканы черлерни шингээдип алыр дүтайында партияның идеязын коммунистернин, ажылчы чонларның калбак массаларының чүүлдүт деп көрүп, деткин турарын ол хуралдар көргүскен.

Кур черни шингээдип алыр талазы-биле ажылдарны өгелөөр ужурлуг черлерге база-ла маргылдаалар болгаш чигзиниишкиннер тургулаан. Ынчалза-даа чигзиниишкин чигзиниишкинге удур болур. Кажан партия кур черни шингээдип алыр дугайында чиик өвес сорулганы салгаш, ону канчаар-даа аажок улуг, улус ажыл-агыйжы программа кылдыр идип үндүрерге, улус чон ол программаны бүрүн деткөөн. Оон-биле чергелештир бо сактыышкында ады кирген — кур черге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган, партияның Атбасар райкомунун бирги секретары В. Ф. Макаринниң чугаазын маңаа киирери артык өвес боор деп бодай-дыр мен. Ол ынчаардагы дадагалзаашкыннарының дугайын чоокта чаа бир чүүлүнге мынча деп бижөөн:

«Кур черни шингээдип алырынга киржип өгелөөн улус — бистер шуптузу—үлегерлеп чугаалаарга, селемелерин уштун тудуп алган аъттыг шеригдер ышкаш, ол черже шаап халдап киргеш, ону дораан-на тиилей тыртып алырынга белен турган бис деп, ам, оон бөөр хөй-хөй чылдар эртип, хөй-хөй чүүлдер уттундура бергенде, шала мактаны аарак чугаалап болур турган чалдаас. Ынчалза-даа ынча дөөр болза, окта шын эвес болур. Чүге дөөрге атбасаржылар ынчан чүну кылыр ужурлуг апарганыл дөөрзин бистер, мен болгаш менден ангыда район удуртулгазынга хамааржыр өске-даа эштер билип каап, шуут ажыы-биле чугаалаарга, девидей хона берген бис деп чугаалап болур мен. Бистин чүге ынчап барганывысты билири берге эвес турган. Кур чер чурттуг, анаа өскен, ында ажылдап, чуруттап турар кижилер—бистер кур чер деп чүл дөөрзин хончуг эки билир турган бис. Кур чер тараачын кижөө хөй-хөй бергелерни таварыштырып келген. 100 ажыг чыл дургузунда Атбасарның тараачынары чүгле 100 мун хире-ле гектар кур черни андарган. А чаштырган чериниң хемчөөли оон-даа өвөөш турган, ол чаштырылга андартынган бүгү черним чүгле үштүн бир кезөөн өөлен турган. Оларны чаштырарда безин чылдын эвес, а эн эки, эн таарымчалыг дөөн чылдарда чаштырын турган. А ам болза чүгле ийи-ле чыл дургузунда бистин районга барык чартык миллион гектар кур черни, бүгү хову-шөлдернин барык шуптузун андарар, чүгле андарар эвес, харын оон хөй тараанны алыр ужурлуг апаргаш! Ынчангаш ол бүгүну эки бодап, шүүдүнмес болза хөржок турган... Чурт бисти четчир санныг техника-биле бүрүн хандырып шыдаар дөөрзинге чигзинмейн турган бис, ынчаарда сайзырангай үлетпүрлүг, шыырак экономиктиг курлавырлардыг-даа апарган турган бис. Ынчалза-даа ол бүгү техниканы кымнар башкарарыл? Боттары-ла чер чарып, тараа чаштырып дүжүт ажаан, ону хлеб кылдыр хуулдуруптар машиналар амдыызында чок чуве болгай. Хөөредип тур эвес силер ыйнаан деп чамдык кижилер чугаалап чадавас. Чок, хөөретпейн тур мен, ол үеде бистин дугайын чугаалап тур мен. Ынчангаш ындыг улуг, чаа херектин бирден бирөө чокка эки чогуп, боттанырынга баштайгы дөөрезинде бүзүрөөри берге турган».

Мөөн эрги таныжым Василий Филиппович шынын чугаалап тур. Дадагалзаар барымдаалар өвөөш эвес турган харын. Партияның салган сорулгазын чүну канчалза чедишкиннинг күүсөдип болурул дөөрзин райком секретары кижи хандыр бодап көөрү чөп, ынчаар бодаар-даа ужурлуг. Партия, совет, ажыл-агый активин районга каш удаа чыып, анаа бар шаавыс-биле маргыжып, чүну канчалза хөрөк эки будуп болурул дөөрзин ыык сүмележип турган бис деп оон бижөөни база-ла шын.

«Ындыг болзажок бистин дадагалзаашкыннарывыс удаааанда бууран өгелөөн — деп, В. Ф. Макарин түннелинде чугаалап турар. — Партия ынчан онза чугула хемчөлдерни ажылдап кылган турган. Ол улус чонунун кызыгаар чок бүзүрелиннге, оон бедик хамааты медереллинге болгаш хөй-аалынга даянып турган. Бистин районга хамык янзы-бүрү техника улай-улай көөн өгелөөн, ажылчыннар хереглеп турар колхоз, совхозтарның адрестерин айтып бөөрин дилөөн чагааларны мүн-мүн өөлдар, кыстардан алган бис. Партияның кыйгырыы-биле кур черни шингээдип алырынга киржиприн күзөөн, машина-техниканы кончуг эки билир, чүс-чүс специалистер база көөп өгелөөн. Ынчангаш көстүп көрбөзи маадырлыг ажыл-иш-даа хайныып үнген».

5

«Кур чер» деп сөстү эрги словарьлардан тып алыр силер, ынчалза-даа «кур-чержи» деп сөстү тыппас силер. Ол сөс болза, коллективизацияның чылдарында «колхозчу» деп сөстүн тыптын келгени ышкаш шак-ла ынчалдыр, 50-ги чылдарда төрүттүнген. Ынчан «кур чер» деп билиишкин чер ажылы дөөн бодунун арыг утказын чидирген, ол ниитилел термини болу берген, чүге дөөрге, ол бедик хамааты өзүну болгаш ханы совет патриотизмни илергейлеп турар-дыр. Бүр-чержи — маадырлыг үеним бодуу-биле тодараткан, төөгүге холбашкан кижи-дир. Үеним негелдезиби-биле капсырлашкан онза бүдүш ол сөс-биле демдеглеттинген.

Чүгле кара чаңгыс белен бажыныг, а кижилери майгынарга болгаш чер казанактарга чуруттавышаан турган кустанай совхозтарның бирөзинге бир-ле катап чедип келгеш, демги чаңгыс бажында эн дөөре өрөөлди ооп төрүттүнген аныак өг-бүлеге берген дөөрзин дыннадым. Оон-биле холбаштыр бүгү кижилерним өөрүшкү-чаннайлыы хөлчок болду, а аас-кежиктиг ада менээ мынча дей-дир:

— Бис маңаа мырыңай чаа келдивис, ынчалзажок ам бисти үндезини күр-чержилер деп санап болур силер.

— Чок — деп, мен дадагалаадым. —Силернин бүдүн ажыл-агыйларда үндезини күр-чержи чүгле чаңгыс — чаа төрүттүнген оолчуган ол-дур. А силернин бо черлернин үндезини чуруттакчылары болурунар ам-даа элек. Ол дораан болу бербес деп бодай-дыр мен. Чиик өвес болур.

Целиноград областа, ол-ла Атбасар районга — чазын болгаш күзүн болгулаан шагдагы-ла беседаларны сактып олур мен. Олар көнгүс ангы-ангы уткалыг болуп тургулаан. Келген кижилернин чамдыызы маңаа артар бодавайн турар-дыр дөөн удуртукчуларын хомудалын баштайгы күр чер чазында дыннаар ужурга таваржып турган чуве. «Мариновский» совхозтун директору А. В. Заудалов мынча диди:

— Бо келген чон, бир талазында, янзы-бүрү кижилер чуве-дир, а өске талазында, шериглер ышкаш — шуптузу аныак оолдар-дыр. Бөгүн олар маңаа турар, а даарта өскөөр чоруксай бөөрдир.

— Ийет, нарын айтырыг-дыр... —деп чөпшөөрештим. — Аныак кижилер романтикага сундулуг. Бир-ийи чыл эртер, ынчан аныяктарның чамдыызы чоруп өгелөөр эвеспе. Көрүп тур ышкажынар чүл: хөй кезин үүгле майгынаога чуруттаарын күзөөр көрбес бе. Бир эвес таарыжырла чуве болза, олар ажын эртер берге чүүлдерни хөйну беринер дөөр болдур эвеспе. Баштайгы удаазында негеттинип турар бүгү чүүлдерни тудуп тургускан соонда, бо оолдар бодунун хөрөөн бүдүргени ол, чалгаарай бөөрлер болгаш өске черлерже арлып чоруп каарлар.

— А бис чүну канчаар бис ынчаш?

— Кадрларны канчаар быжыглаар дугайын бодап көөр. Мен ийи арганы көрүп тур мен. Боже кыстардан келдирер херек. Саанчы, чаштырыкчы, телефонисчи, повар, эмчи, башкы кыстарны келдирер — ам безин оларга ыыдырар ажыл эвөөш-тир бе база даарта чаа черлерге ажыл өндөрлип келбес бе? Кыстардан чаланар, ынчаар болза хөй-хөй оолдар маңаа мөлгези-биле артын каар. Оон ынай ийиги арга—өг-бүлелиг кижилерни бөөр чалап келдирери, ынчалзажок амыдыралдын таарымчалыг байдалдарын баш удур тургузуп белеткенер. Бо черге кижилерни шак ынчаар турумчуп чуруттадыр апаар бис.

Бир эвес тодаргайлаар болза, чугаа кижинин аас-кежиин планнаарынын дугайында болуп турган. Кижи бүрүзүнге-ле бажын, оран-турлаг херек, ынакшыл херек, ажы-төл херек болгай. Эрги шагда чугаалажып турганы ышкаш, аныак эрге душтук кысты күрүне, ниитилел тып бербес-ле болгай, ынчалзажок чуртка арыг «өрлер» районнары азы «хөрөөженнер» хоорайларын турбас кылдыр, ынчаар кылырынче хүтүүр ужурлуг. Ынчаарга, бир эвес демография айтырыын биадилиг шиитпирлөөр болза, ынчан аныак кижилер бот-боттарын тыпчын алыр болгаш аас-кежиктиг болур. Олар аас-кежиктиг болур-даа ужурлуг, чүге дөөрге ол чокка чуруттун чаагай чоруу болдунмас болгай.

Удаааанда чогум-на Атбасар район кур черже кыстарны чалаарының өгелекчизи болу берген. Мен Алма-Атага 1954 чылдың июль 17-де өөн келгеш, «Мариновский» совхозтун аныак курчержи кыстары Раиса Емельянова, Александра Замчий, Елена Клешна, Валентина Непочатова, Полина Пашкова болгаш Людмила Семенова оларның чуруттун кыстарынга база хөрөөженнеринге кур черже келирин кыйгырган кыйгырыын «Правдадан» таарзыныышкын-биле ноччаан мен. Ол кыйгырыг делгем деткимчени алган. Күзүн тараа ажаан ап турар үеде, Атбасарга чедип келгеш, Заудалов-биле база катап ужуражы бердим. Бижим өөрөөн-даа, аажок дувурөөн-даа хевирлиг болду. Айтырдым он:

— Чүү болду?

— Харын бо, өршөөн көрүнер, Леонид Ильич! Мен ам директор-даа эвес, а кол почтачы хевирлиг апардым... Совхоз дөөрге кыстардан муп-муп чагаа алган. Ынчангаш олар аъттанып чоруптарынга белен, шуптузу ыаап-ла биске көөрин күзөп турар-дыр! Бир аргазын тып тургаш, ол хөрөктү аайлап таарыштырар херек. Өске совхозтар хөй-ле болгай. А оон башка ажыл-агый чери эвес, а келиннер ярмарказы апаар-дыр!

«Кыстар десантызы» ыынап-ла дувуреткен чуве. Ынчалза-даа черге амыдырал мырынай каракка көзүлдүр-ле өскөрлин өгелөөн. Амыдырал өзөнги тепкен «шериг» өзүдан дүргени-биле чогумчалыг, турум байдалче шилчип турган. Ынчангаш бөгүн кур черним каяа-даа баарымга, анаа төрүттүнген ажылдакчылар чер болганга таваржып турар боор-дур. Ол черлерде амыдыралдын дазылы ханы, быжыг апарган.

Адазы Социалстиг Күш-ажылдың Маадыры Жансултан Демеев-биле кады оон оглу Мираш Демеев ховуда ажылдап турар. Ол чер чүгле атсураглыг баштайгы кур-чержилер Михаил Довжиктн болгаш Владимир Дитюкту билир эвес, харын-даа анаа төрүттүнген магалыг тараажылар Владимир Михайлович Довжиктн болгаш Григорий Владимирович Дитюкту база билир. Сонгу-Казахстан областа «Ждановский» совхозка чаңгыс эвес удаа барып, оон директору Марк Павлович Николенко-биле ужуражып тургулаан мен. Ол хоочун кижи пенсияже үнерге, ук ажылагыйны оон оглу—Владимир Маркович Николенко удурту берген. Кустанай областын Карасу районда «Ленинский» совхозтун комбайнери Амангельды Исаков кур черге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган. А оон оглу Владимир Амангельдыевич ам ол-ла районда «Койбагарский» совхозтуң кол агроному. Целиноград областын «Самарский» совхозунун комбайнери Иван Григорьевич Космыч өзулут тараажы династияны үндезилөөн: оон тос оглу оон-биле кады тарааны тарып өстүрүп база ажаан ап турар! Ындыг чижектер кедергей хөй. Бүгү-ле чуве болган турганы ышкаш ынчаар болган: чаа черлер шингээттинген, кижилер анаа чуруттан арткан.

М. Е. Довжиктин бригадазының кур черге турган майгынары шагда-ла Москвада Революция музейинде келген. А шаанда ындыг майгыннар болгаш чер казанактар турган черлерде чүс-чүс хову хоорайжыгаштары тургустунгулаан. Казахстанның кур чер районнарында ам кедөө ажылагыйда бир миллион гектар кур черни өзөрлеп, ол чер базаа ажылдап турар. Ол черлер чуруттун өске кайы-даа хөгжөөн району ышкаш, шак ындыг кижилер турумчуп чуруттаан черлер болу берген.

Кур черним баштайгы чылдарының фотографиалары бодалга хөй чүүлдерни сагындырып келир. Чуруктарда —кылан хову, трактор поездилери, совхозтарның аттарын бижөөн өргеннер, майгыннар, чер казанактар, ышкам вагончиктер, крыша чок малгаш бажыңчыгаштар, ынчаарда оларны «довурзактар» дижир чуве. Кижилер ол чуртталга черлериннге бүлүртүн фонарь болгаш керосин лампазының чырынга сынмарлажып турган. Оларга бүгү-ле чуве түр үеним, таарымча чок, походтуу болуп турган. Ынчалзажок ол кижилернин арыннарынче көрүнер—кайы хире хөглүг, өөрүшкүлүг турган-дыр. Хүлүмзуруг бүрүзүнден, аян-шинчи бүрүзүнден өртимизм болгаш бүзүреллиг чорук көстүп турар. Ынчан кур черге ажылдап турган кижилер, бистер шуптувус, боттарының күжүн бүзүреп билген улустун ол оптимизмин, ол сагыш-сеткил өөрүшкүзүн медереп билип турган бис. А бистин амыдыралче доюлдуруп үндүрген ховувустун сагыш-сеткилди хайныктырып турганын чүү дөөр. Бүгү-ле чуве шимчеп хөделген болгаш улуг шавар халдаашкын мурнуу чарыында ындыг болуру ышкаш, мурнуку өдүргүже, ынаар өндөрлип көөп турган. Ол үеде кур черге барган кандыг-даа кижи чайгаар-ла оон эрге-ажыктары-биле чуруттап өгелөөр турган.

Кур черден ырбаан кижилер-даа турганы чугаажок. Чүну-даа барымдаалаарын бодавас, хөлүн эрттир негелде салыр, дүш болган, амы-хуузун бодаар кижилер база таваржып тургулаан. Оларны «черге тоолаарлар» деп чечен адап турбаан кижилер-даа турганы чугаажок. Чүну-даа барымдаалаарын бодавас, хөлүн эрттир негелде салыр, дүш болган, амы-хуузун бодаар кижилер база таваржып тургулаан. Оларны «черге тоолаарлар» деп чечен адап турбаан кижилер-даа турганы чугаажок. Чүну-даа барымдаалаарын бодавас, хөлүн эрттир негелде салыр, дүш болган, амы-хуузун бодаар кижилер база таваржып тургулаан. Оларны «черге тоолаарлар» деп чечен адап турбаан кижилер-даа турганы чугаажок. Чүну-даа барымдаалаарын бодавас, хөлүн эрттир негелде салыр, дүш болган, амы-хуузун бодаар кижилер база таваржып тургулаан. Оларны «черге тоолаарлар» деп чечен адап турбаан кижилер-даа турганы чугаажок. Чүну-даа барымдаалаарын бодавас, хөлүн эрттир негелде салыр, дүш болган, амы-хуузун бодаар кижилер база таваржып тургулаан. Оларны «черге тоолаарлар» деп чечен адап тур-

Л. И. Брежнев

КУР ЧЕР

Баштайгы удаазында анаа-ла чүвенин ужунбажын билбейн өөрүп тургаш, ол өске хөрөөн-тир. Олар-биле чугаалажырга, тайылбырлаарга, бүзүредирге, харын-даа ада өзөбиле эргеледирге четчир турган. Ийет, удуртур ажылдакчылар-биле чугаалажып турган, ол сестү ажыглап, чылыг-чымчак сөстер-биле мактаарын ынчан эпти-ле ажыглап тургулаан мен. Арга-дуржулга чедип албаан аныяк кижите шыңгыы болуру негеттинип турар, ынчалзажок чаагай сеткилдиг болуп, эвин-чевүн чугаалаары база негеттинер. 1954 чылдың ол-ла чазынында Целиноград чанында Джалтырь станцияга холунда чемодан туткан оолду көрүп каан мен. Ол поездиге олуруптар болаан. Айтырдым:

— Чанар бодап турарын ол бе?

— Чанар дөөш.

— Чүл, берге-дир бе?

— Берге-дир. Бодумну, бодумнуң мөзүмнү билбөөн-дир мен. Аал-чуртумну, төрөөн черлеримни мынчаар сакты бөөр деп бодаваан мен. Бистиннде, ында чылыг. Сонга өттүр Азов далай көстүп турар. Садтар чечектелип турар. А ында хар, хат-дуву-дур. Ам бо халаптыг хаттар...

Мен оон-биле кожа олуруп алдым.

— Өгелөөри кезөөде аар-берге боор чуве. А бодап көр даан, сөөн үе-чергеп фронтуга чанчаар чаалажып туржук? Олар база-ла аал-чуртун, аваларын сактып, чер казанактарга чуруттан турганнар. Оон туржук олумнуг атакаже кирип турдулар... Чүү-даа анаа-ла белен болу бербес. Украинага сад өстүрери — берге эвес чуве-дир, а бо ховуга сад өстүрүп алыры — улуг тиилелге-дир. Ынчалзажок бир-ийи чыл эрткен соонда маңаа суурлар бар апаар болгаш садтар база-ла болур. Кол-ла чуве—бодунга бүзүрөөри. Сен бодунуң амыдыралынны аткаарлаашкындан өгелеп болбас сен!

Ол оол поездиге олурбайн барганын сактып тур мен. Ол чүүк машиназының кырынга олурупканын көрген мен. Ам аныяк эвес апарган чурап ол кижинин фамилиязын билбес мен, ынчалзажок ол бодунун салым-чолун аза-октуг ховуу-биле холбаштырган ындыг кижилерниң аразында арткан деп бодап тур мен.

«Кур черним черликсиг байдалдарынга кижи амыдырап шыдавас. Ынчангаш дувуревейн барып болур: кур чер Россияны кодузунда хайылбаан борбаанды болуп хевөөр артар» деп ол хүннерде буржуаз солуннарының бирөзи бижөөн.

Шак ындыг ыыткыр хоозун чулчуруушкуннар чеже катап чаңгыланмаан дөөр! Ынчалзажок эки турачыларлыг баштайгы эшелоннарның ховуга келгениниң соонда үш ай эрткенде, ужу-кыдыы көзүлбес кызыл-тас шөлдери көк-чайт апарган. Республикага тарылга шөлу ийи катап улгаткан болгаш ол-ла чылын 20 миллион гектар четкен. Ынчаарга, бир эвес бистин өжөөтилеривистин бижип турганы ышкаш, бис кур черни шингээдип алырынга «белен эвес» турган болзувусса, ынчаарга ол черлерни кым андарган, тараа чаштырышканыл ынчаш? Ол чылын 22 мун ажыг чаа тракторларны болгаш 10 мун ажыг чаа комбайнарны биске кым бергенил? Бажыннар, гудуг ыяжы, цемент, барааннар, аъш-чем аймаа сеерткен мун-мун поездилерни биске кым чорутканыл? Чок, ол дөөрге баш удур эки бодап кылган, планнаттынган шавар халдаашкын-дыр. Ынчангаш «кур черге» деп адаан чүс-чүс чылдын шиитпезин бис ур үеним бүзөөлөөшкини-биле эвес, а өөкүр шураашкын-биле, маадырлыг штурм-биле өөлеп апкан бис.

Мынча деп айтырар чадавас: ынчаарга бир эвес күчүлүг техника-биле чепсегленген кижилер бүгү чуруттун, бүгү улустун деткимчезин медереп билбишаан, ховуже чорун турган чуве болза, бир эвес ынчаарда-ла оларны ыр-шоорга алган-йөрөөн турган болгаш олар боттарының адаарганчыг алдарының үре-түннелин баштайгы базымындын өгелөөш-ле ап өгелөөн дижир чуве болза, «кур-чержи» деп сөске хамааржыр бүгү чүвенин үнелөөни хөөредиг болу бербөөн ирги бе? Чок, хөөредиг болбаан. Ол кижилер шынап-ла эрес-маадырлыг чоруктту кылган.

Маадырлыг чоруктун өгези янзы-бүрү болуп илерөөр. Чаңгыс ол-ла кижи амы-тынын артынга каггаш, өрттенип турган бажыңче кире халып болур, ынчалзажок ол-ла кижи кандыг-бир төнмес-батпас ажылды хүн бүрү күүсөдип шыдавас болгулаар. Тур үеним маадырлыг чоруу турар. Бүгү чонунун амыдыралында аар-берге үеларинин маадырлыг чоруу турар, оон чижөө—дайын. Ынчаарга боттарының өске черде турар чери чок дөөрзин билбишаан, аар-бергени кижилер боттарынга медереддин-биле база эки туразы-биле ап турар хүн бүрүнүн маадырлыг чоруу базы турар. Кур черним кижилери боттарын маадырлар кылдыр көргүскен деп санап турар мен. Олар баштайгы үеде амыдыралдын бүгү бергелерин шыдажып эткен болгаш ол мырынай-ла чассыг эвес черге чыл-чылы-биле шыдаан болгаш быжыг туруштуг турумчун чуруттай берген.

Кур черним 20 чыл оюн байырлаанының хүннеринде мен Алма-Атага бир кайгамчык кижиниң — Иван Иванович Ивановтун дугайын чугаалаан мен. Ол Ленинградка төрүттүнген, дайын үеинде төрөөн хоорайын камгалап тургаш, аар балыглаткан, ийи будун чидирген. Ур эмпеткениннің соонда Казахстанга чедип келген, харын ол-ла хевөөр ында арткан. Ол чер-биле төрөлдежип, тулган механизатор болу берген, ынчаарга оон дайынчы шаннаддарынга күш-ажылы дөөш шаннаддар — ийи Ленин орден болгаш Маадырның Алдын Сылдызы немежи берген.

Бүгү зал маадырга байыр чедирип адын часкаан, мен база-ла индирден анаа адын часкап турдум. Оон соонда өске ораторлар сөс алгылаан, ынчаарга оларның бирөзүн демги-ле төөгүнү катаптан турган кылдыр менээ сагындыраан. Базала коммунист, ленинградчы, дайын киржикчизи, ийи будун чидирген, кур черге келгеш, эн эки трактористернин бирөзүн болу берген, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры кижи деп чугаалап турар мындыг. А оон адын —Леонид Михайлович Картаузов дөөр болду... База катап шунтузу адын часкаан мындыг, башка мындыг бодал кирер хонуп келди: дүш болуп таваржы берген ирги бе? Азы мен маадырның адын шын эвес адаппаным ол бе? Чок, кайын ындыг боор, мен оон адын эки сактып алган кижи болгай мен.

Чапсарда Картаузовту сонуурган айтыр бердим, шынап-ла кандыг-даа алдаргал болбаан чуве-дир. Картаузов-даа, Иванов-даа кур черде ажылдап турар, оларның салым-чолу демей, оларнын ийилдирзи Маадырлар. Ол таваржылганы магалыг-дыр деп чугаалаар ийик мен. «Кур-чержи» деп сөс бисте эрес-маадыр чоруктун сүлдези апарганы хөй эвес болгай.

Өзулут маадырлар анаа байдалга черде биче сеткилдиг, ындыг-ла эскертинмес болур дөөрзинге амыдыралым иштинде чаңгыс удаа эвес бүзүрөөн кижи мен. Олар бодунун ажылын анаа-ла, база ойгалаашкын чокка бүдүрүп турар. Целиноград областын «Дальний» совхозунун трактористи Даниил Нестеренко база ындыг турган. Совхозтун ады безин бодун чугаалап турар: совхоз областын эн-не ырак кыдыг булунунда турар. Нестеренко чогум-на ынаар чоруурун шиитпирлөөн.

(Уланчылыг).

(Эгези № 269, 270, 271 «Шында»).

Чүүк сөөртүлгези—хүннүң чугула айтырыы

ХОНУКТА 2655 ТОННАНЫ

Демир-орук болгаш суг оруктарындан бистиң республиканың ырак турарындан ооң кол-ла сөөртүлге күжү автомобиль транспорту боор турары билдингир. Ооң ужурунда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйынга эргежок чугула чүүктерни болгаш бараанны чедип алыры база республика иштинге сайгарып, сөөртүү чамдык бергелерге таваржып келген. Сөөлгү чылдарда, беш чылдарның планнары өзүп, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң сорулгалары улгаткан тудум, демир-оруктут баазалардан сөөртүлге чогуур негелдеге четпес апарган.

Демир-оруктуг Абакан, Минусинск болгаш Абаза хоорайларда баазалардан бо чылын, тодаргайлаарга 1978—1979 чылдарның кыжының үеинде барык 183 муң тонна янзы-бүрү чүүктерни бистиң республикаже киир сөөртүүнүң сорулгазы салдынган. Бо чылдың чайынында кандаашкынныг, таарымча чок бөдал болганындан Саян ындыдан мал чемперни, аъш-чемге база үрезинге тараа аймаан барып чедип алыры бо бүгү сөөртүлгеге немелде боор турар.

Демир-орук станциязында баазалардан республиканың улус ажыл-агыйынга чүүк сөөртүлгеин негелдеге дүүштүр чорударын хандырар сорулга-биле СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели эрткен айда бо дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, тускай доктаалды хүлээп алган. Ук доктаалда Саян ындыдан хонук санында сөөртүү алыр чүүктүң хемчээлин, а ол ышкаш республиканың транспорт эргелериниң автобүдүрүлгелериниң болгаш өске-даа автомобиль ажыл-агыйларының чеже чүүктү сөөртүүрүн тус-тузунда тодараткан. Ол доктаалды өзугаар хонук санында-ла республикаже 2655 тонна чүүктү киир сөөртken турар ужурлуг. Ону херек кырында чедип алырда, автотранспорт бүдүрүлгелериниң, сөөртүлгеге киржип турар организацияларның чолаачыларының, септекчилериниң база инженер-техниктиг ажылдакчыларының ортузунга политмассалыг, таныдыр ажылының деңнелин улам бедидери чугула. Ол ышкаш автомашиналарның техниктиг белен чоруун күштелдирер, долу ажыглалып хандырар, автомобиль транспортун болгаш ооң ажылын үзүк-соксаал чок болдурар дээш удуртулганы эксижидип, социалистиг чарыштыг дээштиг кылдыр организастаар херек.

Чолаачы кадрларның челенгелерин барымдаалаш, оларны немей өөредип, белеткээри база хүннүң айтырыы апарган. Автомобильдериниң септелгезин, техниктиг көрүлдезин эксижидип, оларны артык-кезектер-биле четчир хандырар ужурлуг.

Республиканың транспорт эргелелериниң автомобилистери автотранспортту бүдүрүкчүлүг ажылдаарының хемчеглерин ап турар. Ооң түүнелинде чүүк сөөртүлгезиниң көргүзүүлери эртken чыдыындан эксижээн деп болур. Чижээ, даңзыда киирип турар автомобильдериниң рейсче үнериниң хуузу эртken чылдың октябрьда турганындан 7,4 хуу көвүдээн. Тодаргайлаарга, эртken чылдың ындыг үеинден 1100 тонна курсаг чүүктү болгаш 2200 тонна нефть продуктуларын хейлү сөөрткен боор турар.

Тус-тус чолаачылардан ангыда чүүк сөөртүлгезиниң улуг харысалгазын билиц, чедишкиниг ажылдан турар автобүдүрүлгелер, бригадалар хөй апарган. Ындыг мурнакчы коллективтерге Кызылдың бир болгаш ийи дугаар автобүдүрүлгелери хамааржыр. Ол-ла коллективтерде мурнакчы чолаачылар В. Прибытко, Д. Родионов, В. Баев, С. Ерыков болгаш өскелер-даа өнгу бешчылдык үш чылдарының планыг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээдгелерин күүсединеш, кедир чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Оларның автомобильдери үрелир, аңаа турар таварылгалар боор көрбээн. Бо болгаш өске-даа мурнакчыларның ачызында ук транспорт бүдүрүлгелериниң коллективтери чүүк сөөртүүрүн планнаан деннелге чедирген.

Сөөртүлге ажылы бо хире чугула болгаш харысалгадыг, коллектив бүрүзүнге даалга ыяк билдингир турда-ла, чогуур негелдеге чедир ажылдаваас, четпестерни ам-даа чайлатпаан, автотранспорт бүдүрүлгелери бар. Бо талазы-биле Минусинскиниң Кызылдың үш дугаар автобүдүрүлгелериниң болгаш Ак-Довуракты автобүдүрүлгезин чижекке киирип болур. Бо коллективтер чүүк сөөртүүрүнүн доктаатты-нган хемчээлинге ам-даа чедип чадашкан. Хамык ужур удуртулганың четпезинде болгаш бар күрлавырларны чедир ажыглавайн, мурнакчы дуржулганы нептеретпейн турарында-дыр. Ол ышкаш чолаачылар чедишпес болгаш ында чолаачыларның эдлеглиг ажылдаар аргазын ажыглавайн турар. Айыттынган бүдүрүлге черлериниде чап-чав, улуг күштүг автомобильдер ажыл чок, аңаа тургулаар.

Ажылдың чаа хевири—бригадалар аайы-биле керээ чарып, тодаргай баазага бызыглап, ажылдаары чогуур нептереддн ам-даа албайн турар. Республиканың чүүк сөөртүр болгаш чүүк алыр-даа органи-зацияларынга чүүктерни неделяның бүгү хүннеринде чудуруп, дүжүрери дагып турар болганда, автотранспорт бүдүрүлгелериниң машиналарын үзүк-соксаал чокка ажылдаарын таарыштыр планнап, тодаргай удуртуру негеттиниң турар.

Республикаже чүүк сөөртүрүнге дүзелаар сорулга-биле пинти ажыглалдың автотранспортунуң министерствозунуң «Востокавтотранспорт» организациязы бистин республиканың автотранспорт эргелелиннге бодунуң курлавырларын кожугуут, «КамАЗ» дээр сезен автомашиналарны тускайлап берген болгаш тараа продуктуларын сөөртүп эгелээн. Ол ышкаш 1978—79 чылдарның кыжынында Тыва АССР-же улус ажыл-агыйының чүүгүн сөөртүр тодаргай даалганы чогуур органнар Красноярскиниң транспорт эргелелинге база берген.

Чүүк сөөртүлгезин үзүксоксаал чокка, хөй хемчээлдиг боттандырып чорудары-биле республикада чүүк алыкчылары боор турар организациялар болгаш ажыл-агыйлар автомашиналарның чүүк хүлээп ап, дүжүрүп турар үеларинде аңаа турар чоруун кызырар боттуг хемчеглерни алыры база чугула. Ындыг турбуже, чамдык организацияларның удуртукчулары, ылаңгыя «Тудуг кезектери» комбинаттың, Садыг министерствозунуң, респотребсоюзтуң, «Тыва кодээ тудуг трестиң бүдүрүлге-техниктиг четчедээшкин эргелелиниң, ол-ла трестиң, сайгарылга баазазының болгаш өске-даа чамдык организацияларның удуртукчулары болгаш чүүк хүлээп алыкчылары-даа бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылбаан, чүүк дүжүрүп, хүлээп алырын механизасташ, шашкынчыдарын херекке албайн турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында чүүк сөөртүлгезиниң талазы-биле оперативтиг штаб неделя санында-ла чыгдып, эрткен каш хонукта чүүк сөөртүлгезиниң байдалын ыяк тодарадып, чедер-четпестерни чугаалажып көрүп турар. Сөөлгү неделяда «Тыва суг тудуг» трестиң, Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, Красноярскиниң транспорт эргелелиниң болгаш өске-даа чамдык организацияларның автомобилистериниң эки ажылын демдеглээн.

Бистиң республикаже хонукта-да 2655 тонна чүүк сөөртүр даалганы бо чылдың декабрь төнчүзүнге чедир хүн бүрүде күүседир болза, Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйынга чугула чүүктер четчири-биле алдынын болурун санаалгалар көргүзүп турар. Чогум-на ыйчангаш бо сорулганы түүнүн чугула айтырыы кылдыр турускан.

М. САВИЦКИЙ.

Тыванын транспорт эргелелиниң чүүк сөөртүлгезиниң килдизиниң начальниги.

Архангельск область. Күцажылдың Кызыл Тук орденнит «Харп» колхоз Ненец автономнуг округтуң мал ажылдыг эң улуг ажыл-агыйы болур. Тундраның одаларында 22 муң иви оттаан чоруур. 700 баш инек турар ферма, ак-кок дилгилер фермазы база бар. Соңгу чүктүн ол ажыл-агыйы эт болгаш өлүк сатканындан бүдүн чартык миллион рубль орулганы ап турар.

ЧУРУКТА: № 8 иви бригадазының ажылдакчызы Елизавета Канева бичии радиостанцияның дузазы-биле Красное суурда төрелдери биле чугаалажып турары.

С. ГУБСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Совет амыдыралдың хевири

ХАЛАПКА УДУР МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Киргизияның мурнуу талазында районнарга болган чер шимчээшкининиң түүнелинде халапка таварышкан черлерде амыдырал катап тургустунуп турар. Электри хандырылгазын, суг дамчыдар четкини катап кылган. Хөй-иниги транспорту, эмнелгелер, школалар ажылдап турар.

— Бо хүннерде чурттун бүгү булуңнарындан ,республиканың мурнуу районнарынга тудуг материалдары, техника, янзы-бүрү дериг-херекселдер көөп турар—деп, Киргизияның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. С. Суюмбаев СЭТА-ның корреспондентилиг-биле беседазынга чугаалаан.

— Ноябрь айның эгезинде Ош областың Алай, Совет Узген районнарынга болган чер шимчээшкининиң күжү 12 балл шкала-биле санаарга 8-8 балл болганын дыннат.* кан болгай. Кижилер өлүмчидимге таварышпаан, ынчалза-даа чурттадга болгаш бүдүрүлге бажыңнары, культура амыдырал объектилери, көвүрүглер, электри дамчыдар шугумнар, суттарылга тудуглары үреген.

Республиканың ажылчы чоннары бойдустуң халавынга удур маадырлыг болгаш туруштуг чорукту көргүскен. Чер шимчээшкининге таварышкан районнарның чурттакчыларынга дуза көргүзери-биле база бойдус халавының үржүктарын узуткаар тускай комиссияны тургускан. Үреген черлер зоназынче республиканың болгаш областың партия, совет ажылдакчылары, Киргизияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Т. У. Усубалиев баштадыр аъттанышкан. Катап тургузуушкун ажылдарын чорудары-биле күрүне хөй акша-хөреңгини берген. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бойдус халавынга таварышкан районнарның чурттакчыларынга чоруткан телеграммазын республиканың ажылчы чоннары чүректиг ханызындан хүлээп алган. Ада сагыш салыышкыны болгаш дузаламчызы дээш партиягa, чазакка болгаш эш Л. И. Брежневтиң бодунга сагыш-сеткилиниң өмүнээзинден өөрүшкүүстү илергейлеп турар бис.

Айылга таварышкан кижилерге бүгү чурт аксы-дуңма дузаны чедирип турар. Республиканың мурнуу районнарының чурттакчыларын аъш-чем, эм аймаа, бирги черге-ниң үлетүүр бараанны-ры-биле хандырган. Кожа-зында районнарның ишчилери улуг дузаны чедирип турар. Озал-ондак болдурбазының отрядтарын тургускан, үреген объектилерни болгаш чурттадга бажыңнарын катап тургузаарынга республиканың бүгү тудуг организациялары киржип турар. Агаар-бойдустуң байдалы берге боор турза-даа (амгы үеде Тянь-Шаньда болгаш Памирде 25 градус соок, хат-дүүв боор турар), ажылдарның темпизи-бедик. Чижээ, чер шимчээшкини болган соонда, үш хонганда беш уругларның неле С. Мурзаакановаың өг-бүлези чаа бажыңче көжүп кирген. Өске-даа үүс-үүс өг-бүлелер чаа бажыңнарже кошкен.

Амгы үеде бергелер ажыл эртинген. Бойдустуң халавын маадырлы-биле тиилээн кижилер чурттаар чаа-чаа кварталдарны тудуп турар.

Чурттакчылыг черлериниң суурларының чаагайжыдылгазын эксижидер, чоннуң материалдыг байдалын бедидер болгаш пинти культуразын көдүрер талазы-биле улус депутаттарының көдээ, суур Советтериниң сорулгаларының дугайында республикаже чөвүдел хуралынга айыттынган түүлдерни еетиил ханыындан кончуг-ла түүлдүгүндүм.

Көдээ черлерде бажың, суурлар чанының участоктарын чөп ажыглап, картофель, ногаа аймаан, кат-чимисти, ыыштарны тараап, хаваа, даргаа тудуп, ажы-төлдү күш-ажылга, мөзүлүг аажы-чаңга кижизидип, амыдыралды улам эксижидери негеттиниң келген.

Бай-Тайга районда ногаа аймаа хамаан чок, чүгле картофель тарып ап турар чурттакчылар дыка эвээш. Чазын бир шоодай хире үрезин тараап, күзүн база-ла бир шоодай дужут ап турарлар хөй. Ооң соонда картофель үнмее чер-дир дээш тарыыаетай бээр. Ол кончуг ыын эвес.

Бай-Тал суурда бистиң бажыңывыстың чанында, хөй дег, улуг борбак, даштар чыткан. Оларны аштап чайлаткаш, чамдыктарын оя-кыя дескиндир черни болбаазыраткаш, ооң картофельдиң эки дүжүдүн ап келдивис. Ооң алган картофель бистиң беш кижилиг өг-бүлевистиң кыштадыр чиринте болгаш келир чылдың үрезиниинге-даа четчир. Харын-даа малчын төрелдеривиске, кожаларывыска берип турар бис.

Майның 10-дан эрттирбейн черни суугаргаш, ооң соонда 4—5 хонганда андаргаш, дораан-на картофельди олуртур бис. Чаашкыныг чайын суугарылганың херээ чок. Картофельдиң сывы чечектелип турда, ооң дөзүнде довураан кылыннадыр хомер.

Бистиң районга чазын картофель үрезини тывары бергедей бээр. Белеткел конторазының шугуму-биле Хакасияның Таштып районунуң көдээ суурларындан үрезин эксеңдирип ап турар бис. Мен ажылымның аайы-биле ол черлерден чылдың-на 10-15 тонна картофель үрезинин сөөртүп эккеп турдум.

Районнуң ажыл-агыйлары бо чугула херекче сагыш салбайн келген. «Тээли» совхоз капустаның эвээш биче-даа бол, дүжүдүн чылдың-на ажаап алгаш, школа, уруглар албан черлерин хандырын турда, «Бай-Тал» совхоз чүгле картофель тараап, ооң дужут безин албайн келген.

Бай-Тайганың девнекээри картофель, ногаа аймаа тарыырынга таарымчалыг.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

ИВИ ФЕРМАЗЫ: ажыл-ижи, хереглелдери

Иви дээрге өске малдардан шуут ылгалдыг болур. Ону азыраш, ажаап чорбаан чамдык кижилер мынча дижип турар: «Ивиге кажаа-хораадаа, сиген ширбиш-даа негеттинмес. Азыраш, ажаар кижиге шүүдел чок, магалыг мал ышкажыл. Ону кадарган кижи тайгаже сүрүп каашы, шолээн олурар». Ол көңгүс шын эвес бодал-дыр. Херек кырында кадарар кижиге иви ышкаш шүүттүг, даржыктыг мал кайда боор! Дүнү дүн дивес, тайга-сыны кадыр-каскак дивес чоруп бээр мал—үүгле иви. Ону туда кадарбас болза, тайга-таңдының ужу-кыдыы көзүлбес делгемнеринче чиде бээр.

Бо онзагай бүдүштүг, аңмеңүктүг, ажыктыг малды азыраш өстүрер, ооң арбын орулганы ажыл-агыйга бээр дээш, «Май 1» совхозтуң Чазыларда иви фермазының ажыл-ишчилери чайның изин, ыыштың соогун бодаваан эрес-шудургу ажылдап турар. Ивижилерниң ортузунда улуг арга-дуржулгалыг, оналашкан ажылыгга ак сеткилдиг кижилер эвээш эвес. Оларга Ак Хоолганы, Ак Богадацны, Ак Дорвитти болгаш өскелериндаа хамаарыштырып болур. Иви фермазында колдуунда-ла иизы дөгүй берген кижилер ажылдап турар. Оларның чамдыктары пенсионерлер. Моон-биле холбаштыр, хоочунарны солуур кижилер—аныяктар дугайында айтырыг негелделин-биле тургустунуп турар.

Бедийде бистиң иви фермазынга чазын иви оолдай бээр үеде санманщиктээр дээш аныяк оолдар, кыстар кээп турар. Хоочун ивижилер оларны дагдынып алгаш, ивини азыраш өстүрериниң аргазынга өөредип турар. Чамдык аныяктар ам иви анайларын өстүрүп доруктурарынга шоу арга-дуржулгалыг-даа апаргылаан. Чижээ, Раиса Кыныжаа, Татьяна Сайылга олар эрткен чазын 50—60 баш иви анайларын менди доруктурган. Ынчалзажок фермага дузалажып келген аныяктар аңаа доктаамал ажылдаары-биле артын калбайн, дедир чоруй баары хараадачыг-дыр. Ынчангаш келир үеде ивини ким кадарар ужурлугуд деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Бедий фермазында үш звенода үүгле чаңгыс комсомолчу өг-бүле иви кадарып турар. Оон өске аныяктар чок. Комсомолчу-аныяктарны иви фермазынга доктаамал ажылдаар кылдыр путовка-биле чорудар дугайында айтырыгны совхозтуң комсомол комитеди өөренип көөр болза чогуур.

Оон аңыда мындыг айтырыг база тургустунуп келир иви фермазынга ажылдаарын аныяктар чүге күзевейн турарыл? Мен бодап көөрүмге, ооң чылдагааны мындыг. Иви фермазында ажылдап турар кижилерниң амыдырал хандырылгазы четпес. Ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Чамдык нарын айтырыгларны безин чугаалаваска, хүн бүрүнүң эргежок чугула хереглели болур аъш-чем аймаа безин үстү бергилээр таварылгалар тургулаар-дыр. Ындыг болганда, иви фермазынга ажылдаарын аныяктар күзевейн турар болбайн аан. Совхоз төвүнге чедир чер аразы ырак, орук-чирик берге. Чамдык бергедээшкиннерниң боттуг чылдагааны ында. Ынчалзажок кижилер ажылдап, ажыктыг ажыл-хереги бүдүрүп турар болганда, оларның дугайында сагыш салыр ужурлуг. Совхозтуң удуртукчуларының талазындан дыка хөй түүлдерни чедир кылбайн турар-дыр. Иви фермазының хандырылгазын эксижидип, аңаа кижилерниң ажылдаарынга, амыдыраш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының болдунар аргалары бар. Ол амдыызында чедир кылдынмайн турар.

Маңаа чаңгыс-ла чижекти киирер бодай-дыр мен. Ивижилер ырак-узак черде чурттап турар, оларның совхоз, район төвүнге чедери берге дээрзи совхозтуң болгаш районнуң удуртукчулары эки билир. Ивижилер бо чылын чаңгыс-даа катап кино, концерт көрбээн. Тайга-таңдыда ивижилерге чаңгыс-даа катап лектор кээп, лекция, беседа кылбаан. Бистиң кандыг байдалда чурттап турарывыс мын моон-на тодаргай ышкажыл. Удуртукчулар сагыш човаан үүве болза, оода чаңгыс лекторну бисче канчан чорудуп шыдавес деп? Шак ындыг четпестерни чайладыры күзенчиг. Ивижилерже кичээнгейни күштелдирзе чогуур.

А. ДАЖЫРГАН.

Чазыларда иви фермазы. Тожу район.

Бөлбүрзектиң судалы

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ НЕДЕЛЯЗЫ

Совет Эвилелинде ноябрь 23-тен эгелеп эфиоп революциязыбиле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы эгелээн. Ону империализмге болгаш реакцияга удур африкан болгаш араб улустарының демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Аддис-Абебага болган делегей конференциязының шиитпири-биле эрттирип турар.

Ол хүннерде Эфиопияга революцияның тиилээнинге, ол чурттун мурунда турун турар тайбың тургузуушкининиң эн чугула сорулгаларынга турасказаткан митингилер, хуралдар, найыралдың ужуражыышкыннары болгаш кежээлери, фотоделгелгелер болур.

Эфиопияның хамаарышпас чоруу дээш кезээде быжыг болгаш идепкейлин-биле туржуп келген совет кижилер молчулгеден болгаш дарлалдан хостуг никитилелди тургузар, чурттун чаңгыс эви болгаш девискээриниң бүдүн чоруу дээш, тайбың база социал деңшилге дээш демисежип турар улус-биле найыралдың сагыш-сеткилин чүректиг ханызындан илередип турарлар.

(СЭТА).

ЮНЕСКОНУҢ КОЛ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДА

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Коржевтиң дамчытканы болза: ЮНЕСКО-нуң Кол конференциязының XX сессиязының плепарлыг хуралынга «Деңгээ эргелиг болгаш культура база эртем талазыбиле кайызынга-даа ажыктыгкады ажылдажылга — улустар аразынга тайбыңны, найыралды болгаш бот-боттарын билчирин бызыглаарының чугула фактору» деп резолюцияны хүлээп алган.

Культураның болгаш эртемниң чедишкиннери-биле делегейниң солчулгазы болза амгы үеде социал культура болгаш эртем деңшилгезиниң эң чугула факторларының сироэ-зи болур деп ССРЭ-ниң саналы үндезини болган ол документиде демдеглээн. Ындыг солчудга күрүнелер болгаш улустар аразынга тайбың кожа-хелбээ» харызааларны бызыглаар арганы бээр, чөптүг эвес чоруктуң база дарлалдын, ылаңгыя расизмниң болгаш апартеидтиң бүгү факторларын чок кылырынга идигни бээр болгаш тодаргай база эки ужур-утка-биле немевишаан, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын бызыглаарынга идигни бээр.

Резолюцияда «өөредилгениң, эртемниң, культураның болгаш информацияның чепсекхерексеадери-биле тайбың, кижиниң эргелерин хүндүлеп көөру база улустар аразының бот-боттарын билчири дээш ажыл-чорудулганы күштелдирери болгаш өске улустарга хамаарыштыр көөр хөөн чок чоруктуу база өжээнниг чоруктуу, расизмниң, колониализмниң болгаш апартеидтиң идеяларын пропагандаазарынга удур бүгү-ле болдунар хемчеглерни ап чорударын» сүмелээн.

Ол сорулгаларны боттандырып чорудары-биле резолюция эвээш каш практиктиг хемчеглерни төлевилээн. Резолюцияны деткип чүве чугаалаан, Совет Эвиледи социалистиг өске чурттар-биле бир домей тайбыңның, улустар аразынга бүүрежир чорукту болгаш найыралды бызыглаарының эрге-ажыктарынга бүгү чурттар-биле культура харызааларын бүгү хемчеглер-биле калбартырының база бызыглаарының политиказын өскерлиш чокка болгаш чайгылың чокка чорудуп турар дээрзин ССРЭ-ниң төлээлекчизи сагыпдырган.

Түүгү АКШ болгаш Кыдат резолюцияга удурлаштаннар.

БУРУУ ШАПКАН

АДЕН. (СЭТА). Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра баштаан делегацияның Йемен Улус Демократтыг Республикага аян-чоруу доозулган. Йемен Социалистиг партиянның ТК-ның чиңгине секретары Абдель Фаттах Исмаил болгаш Президент Чөвүлелиниң даргазы, ЙУДР-ниң премьер-министри Али Насер Мухаммед-биле ук делегация чугаалажыышкыннаар кылган.

Империализмниң Чоокну Чөөн чүкте политиказын, ылаңгыя Кэмп-Дэвидке ат салган сепараттыг чугаалажыышкыннарны талалар буруу шапкан. Талаларның түүнел дыңнадыын ында парлаан. Олар Кэмп-Дэвид дугуржулгазын сойгалаан араб күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының Багдад чөвүлел хуралының түүнелдерин бедии-биле үнелээн.

Ф. КАСТРОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. СЭТА). Кубада совет бүдүрүлгениң МИГ-23 деп самолеттарының бары-биле холбаштыр Каттышкан Штаттарының чазааның «сагыш човаашкыны» деп адаар чүүлүнүң ийи арынныг шинчизин Кубаның Компартиязының Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро сойгалап илереткен.

Чүгле камгалал сорулгаларынга бараан боор турар ол тактиктиг самолеттарның барын Куба чажырбайн турар деп, куба болгаш даштыкы журналистериниң бөлүү-биле ужурашкаш, ол медеглээн. Олар болза стратегтиг самолеттар болбайн турар. Пропагандисчи каттырынчыг түүлдүң дузазы-биле ону долгандыр «кризис» деп адаар байдалды тургузуп алыр дээн АКШ-тың кочуланчыг күзелдерин кайгавайн барбас аргажок. Бо кылымал айтырыгны тургузуп келири америк чазакка чүге хереглеттине бергенил? деп айтырыг тургустунуп келген. АКШ-та стратегтиг ужур-дузалыг чүе-чүе «В-52» деп бомбардировщиктерниң, муң-муң өске-даа самолеттарның, он-он муң адрелүг бомбаларның бары Кубаның сагыш човаашкынын болдурары улуг барымдаалыг болур ужурлуг.

Объективте~Үстүү Вольта

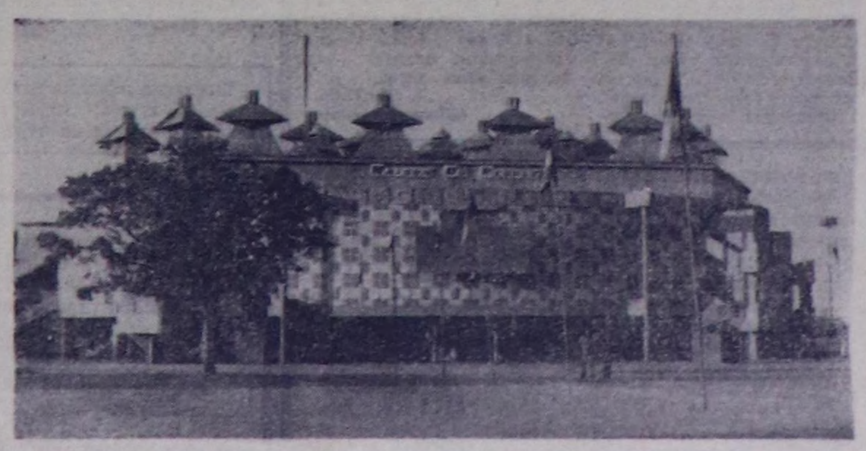

Үстүү Вольта Республика—Барыын Африканың төвүнде, далай эриктеринден болгаш садыг оруктарындан ыраак черде турар улуг эвес нуруне болур.

Ооң девискээри 274,2 муң дөрбелчин километр, чурттакчы чону 5,5 миллион кижи.

ЧУРУКТА: чурттуң найысылалы Уагадугуда улус баңыңы.

Н. БАРАТОВТУҢ фотозу СЭТА-ның фотохрониказы

ДЕМИСЕЛЧЕ КЫЙГЫРЫГ

ХАНОЙ. (СЭТА). Пол Поттун — Иенг Сариниң реаксылыг болүүнге удур демиселче көдүрлүрүнче чурттун улузуи болгаш армиязын кыйгырган хуудустарны сөөлгү үеде бүгү чуртта непереткен дээрзин Кампучияның хосталган районнарындан кээп турар медээлерде айыткан деп, Вьетнамның информация агентилели дыңнаткан.

Ындыг хуудустар бирээзинге 20-ги районнуң партия комитетиниң секретары, Кампучияның улус төлээлекчилериниң хуралының мурунда кежигүнү чораан Чиа Сим ат салган. Кыдат эрге-чагыргаларның өстүргени болгаш кампучи улуска база революцияга өскерилген Пол Поттун—Иенг Сариниң болүүнүң реаксылыг хеделиишкиннерин ында буруу шапкан. Бистиң чуртувуста тургустунуп келген эн-не аар-берге байдал ол болукке удур демиселче улустуң, офицерлериниң болгаш солдаттарның көдүрлүп үнериниге чедирген деп, ол хуудуста айыткан. Улустуң шимчээшкинин базар дээш ол болук меделээрин террорну болгаш массалыг-биле өлүрер чоруктуу джыглап турар.

Пномпеньнин өзү-чуруму-нуң пропагандисчи кажар аргаларынга алыспазынче чурттуң чурттакчы чонун хуудус кыйгырган. Пол Поттун—Иенг Сариниң шериглериниде ам-даа турып турарлар боданыр болгаш бодунуң улузунга удур шаажылакчы операцияларга киришпес ужурлуг деп ында демдеглээн.

Шериг албаныглар улус-биле кады демиселчиг, өзүлүг революстуг күштериниң хүрээлениге кирер, өскерликчилериниң база оларның дузалакчыларының болүүн дүжүрер болгаш бистиң улузуңуска, кампучи өг-бүле бүрүзүнге хамаарышпас чоруктуу, тайбыны, аас-кежиктиг болгаш чаагай амыдыралды бээр чөптүг, хостуг, өзүлүг демократтыг иниилелди тургузар дээш ол болукке удур боо-чепсекти үглаар ужурлуг деп ол кыйгырыгда демдеглээн.

Янзы-бүрү МЕДӘӘЛЕР

МАЛЧЫННАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

«Шын» солундан тыва өгну ылыр дугайында саналдарны номчааш, аңаа хамаарыштыр чамдык бодалдарны чугаалансадым. Мында чугаанның утказы өглерге чурттап, эрги байдалче кирер дээни ол эвес дээрзи билдингир. Хамыктың мурнунда өг нөдээ ишчилерге, ылаңгыя малчыннарга ыңай-бээр ырак-узак одарларже көжүп чоруурунга эптиг.

Бистің Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» совхоз колхоз турар үеде өг ыяжын чазап кылгаш, үгле боттарынга эвес, харын Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйларынче безин чорудуп, садып турган. Ук совхозта өг кылыр мергежилдиг кижилер ам-даа хөй. А ыяш материал совхозтуң девискээринде эмгежок. Мындыг таарымчалыг байдалды ажыглааш, «Кара-Хөл» совхозка үгле Бай-Тайга эвес, харын өскеда районнарның ажыл-агыйларынга өг ыяжын чазап кылыр тускай мастерскааяны тургузарын удуртукчулар дугуржуп боттандырза черле ажырбас хире.

Оон ыңай чамдык эштерниң саналынга холбаштыр мындыг бодал бар. Өгнүң дериг-хереклелдерин, ыңай-бээр көжүп чоруурунга улам эптиг болуру-биле, чиик кылыры чугула. Ынчангаш өгну чайгы, часкы, күскү чылыг үеларде ажыглааш, малчыннар кыштаанга бажыңга олурар кыдыр чурумчудар болза эки. Оон таарымчалыг болур дээрзин «Тээли» совхозтуң Эзо-Хаваа сүт-бараан фермазының ажылчыннары чугаалап турар. Олар чылыг дүмерге-ле, өглери-биле көжүп чоруй баарлар. А кыжын бажыңнарынга олуруптар. Малчын бүрүзүнүң бажыңы хоорай чурттанчылзры-биле дамей дериттинген, сайгылгаан дүн-хүн чок чырып турар, радиону доктаамал дыңнап, хеп чуур машиналарны, соодукчуларны ажыглап турар.

Өгну үгле малчыннар эвес, мал чеминиң белеткелиниң үезинде, тарылга, ажаалда үезинде сигенчилер, тараажылар ажыглап болур. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында өгну ынчаар ажыглап турар.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

БӨЛГҮМНЕРДЕ

Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурнуң Культура бажыңының ажылы эки диртип келген. Мында уран үүлдүң 5 бөлгүмнери доктаамал ажылдап, уран үүлге хандыкшылдыларны хаара тудуп турар. Черле ынчаш зона болгаш республика көрүлделеринге, фестивальдарынга шаңналдыг черлерни чедип ап, уран үүл ажылы эки деп мактадып келген.

Культура бажыңында ниити ырның (удуртукчулары Э. Саая, Д. Роза) шиниң (удуртукчузу У. Даржаа), хылдыг хөгжүм оркестриниң (удуртукчузу Т. Балдан), чурукчуларның (удуртукчузу А. Чудуу), эстрада оркестриниң (И. Доспан) бөлгүмнери ажылдап турар.

Районнуң партия конференциязынга бөлгүмнерниң киржикчилери уран талантызын бараалгатканнар. 50 кижи составтыг ниити ыр коллективи «Ленин, партия», «Ленин бистің-биле» деп ырларны профессионал деңнелге күүсеткен. С. Шуугууруның «Бухенвальд коңгазы», Москва чедип чораан хоочун ыраажы Х. Мыйзеинуң «Бай-ла Хемчиим», А. Намгай-оолдуң «Солдаттың даңгыраа» деп ырларны, ырлап, шүлүктү номчаанын, А. Чудурнуң «Амыдыралчы эскиздер» деп шүгүмчүлелдиг көргүзүүн конференцияның киржикчилери сонуургап көргеннер.

Культура бажыңының ажылдакчылары чоннуң эстетиктиг болгаш культурлуг деңнелин бедидер дээш ам-даа күжениишкинниг ажылдаар сорулгалыг.

И. ДОСПАН.

Мөңгүн-Тайга район.

Уран чүүлдүң кижилери

ЧҮГЛҮГ КУШ ДЕГ ЧАЛГЫННАНГАШ...

Доштуг океанның кыдыынга

«Ам кино тырттырар ажылывысты Чукоткага, шуут-ла Соңгу Доштуг океан кыдыынга чорудар бис. Аңаа озалдавайн чедип кээн көрүвер, Николай Өскүевич», «Ленфильм» киностудиязы, Г. Кропачев».

Ындыг телеграмма алгаш, Николай Өлзей-оолдуң сеткили шала дүвүрексей берген. Ынчан майның эгези, Кызылга изиг, чодураалар чечектелип, өт-сиген, ыяш вогаарарын келген. Ам баар чери Доштуг Далай кыдыы. Дуржулгалыг хоочун артист аңаа барын ажылдаарынга белеткевин алгаш, үзүн орукче аттанышкан.

Чурттуң чоон талазының соңгу чүкте угланган талыгыр делгемнерин дургаар ол самолётка үжүп орган. Амыдыралдың эрткен оруктарын доюлдур бодаңгылаан: «А-а-дыр ам Алдан-Маадырларның баштыңының ролюнга ойнап турумда оон кол маадыры Самбажыктын: «Ах, дээрде эзирни көрүкер даан оолдар, бистер база ынчаар ужар чалгынныг болган болзувусса» деп чугаазы бар болгай. Бо дээрге тыва кижи эрге-медел, хосталга чок чораан шагда, революция мурнунда үеде чугаа-дыр. А ам адыр болган шаг-дыр ийин. Улуг Төрээн чуртту эргий чаңгыс-ла хүн ужудар! Чүглүг куш дег болганывыс бо-дур ийин»...

Бир хүн хире ужуткаш, Чукоткага чеде берген. Оон соонда мырыңай Соңгу Доштуг далайның кыдыында «Хүреш» деп, балыкчы колхозтуң товуңге барган. Чукча чогаалчы Юрий Рытхэвнуң «Чекпенің ыр-биле» деп чогаалынга үндезилээн ындыг аттыг уран-чечен фильмниң кол болуушкуларының бирээзин аңаа барын тырттырганы ол. Ында кол маадырларның бирээзи—аңчы Нононуң ролюн Николай Өскеевич Өлзей-оол ойнап турар.

Дуваартай изиг час турган Тывазындан ол Соңгу чүкке чеде бээрге ында 20 градус соок, хат-шуурган, харлыг дүвү бо-ла болу бээр болган. Ол черниң аңчыдының ролюнга ойнаар чүве төлээде, киноның кол болуушкуларын чогум-на шак ындыг байдалга тырттырган. Кинога Казахстандан болгаш оондаа аны-дуңма республикалардан база-ла артистер киришкен. Соңгу чүктүң агаар-бойдузунуң нарын, берге байдалдары оларның чамдыктарыга элээн берге болган, назы-хары улгады-даа берзе, Николай Өлзей-оол аңаа улуг дыка тооваан.

Кол берге чүве океан кыдыының кижилериниң, аңчыларының ажыл-амыдыралын, аажы-чаңын хандыр өөрепип билиш алыры, аңаа чаңчыгары турган. Ол черниң аңчылары ада-өгбелериниң салгалдарындан-на хөй ыттар кожуп алгаш, шанактыг аңдаар, балыктаар чаңчылдыг. Өлзей-оол бир эй ажыг үениң дургузунда ындыг амыдыралга чаңчыгар ужурга таварышкан. Өскө черден келген чаа кижиге баштай аңчы ыттарны дукпуруп, чаңчыктырып алыры безин тоң берге турган.

Бир-ле хатан бөлүк ыттарга шанактангаш артист хем эриин куду хан олура оларны доктаандар» деп дукпурар дээш «чоруңар» деп алгырыштарга, казыра дег бедик, шыырак ыттар ону хемнин коошпазынче кинр сөөртү берген. Аңаа кол режиссер А. Кропачев биле ыттарның ээзи аңчы аажок дүвүрөөн. Суу сык-чер болгаш ол боду ажырбаан, өөрү ,ову дораан уштуп алган. Оон соонда ыттарның ээзи шанакка алгы-кеш аразынга чыдып алгаш, оларны дукпурарга, а Өлзей-оол бир ийинге таарыштыр олуруп алгаш, кинога тырттырар ужурга таварышкан. Соңгу Доштуг океан кыдыынга артистиң ажылы бир ай ажыг үргүлчүлээн.

Чаа кинонуң өске кезектерин Ленинградта «Ленфильм» киностудиязының девискээринге тырттырган. Кинону ажылдап кылыры ам барык дооступ турар. Ында Арктиканың эртем-шинчилел ажылдакчыларының, Соңгу чүктүң аңчыларының ажыл-амыдыралын, ынакшылын тоожуп көргүзүп турар. Ону бүрүп кылып дооскан соонда көрүкчүлер киноэкраннардан көре бээр чүве төлээде, оон дугайында маңаа хөй тайылбырны кылбаалы.

РСФСР-ниң алдараыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. Ө. Өлзей-оолдуң кинога ойнааны ийи дугаар кол роолю ол, а баштайгы бир кол ролю—«Ак-хөл хемнин кижилери» деп кинода колхозтуң парторганизация секретары болганын көрүкчүлер билир болгай.

Чалыы назынның тевии

Николай Өскеевич ам барык-ла дөртеп ажыг чылдарда чонуга бараан болуп, аңа тудуп келген, тыва уран чүүл мастерлериниң бирээзи. Олче оон оруу узун болгаш нарын. Оон адазы Өскү ирей угуидан тараажы кижи чораан. Бодунуң хеймер оглу база-ла оон оруун оруктап «тараа тарыжын, аксынга ой малдыг чорза аңаа ооп эки чүү деп, бичии улгады бээрге өгден өпейтип-ле бергей мен» ада-өгбелериндеп-не хуу ажылагыйлыг чораан ашак ынчаар бодап чораан. Ооллдарының хеймери боорга ону өскээр чорудар хөңү база чок, чанымга-ла чорзуп деп бодаар турган. Оон бичии, элээди чылдарында Бай-Тайганың Хөл, Хемчик бажы, Шындазын ышкаш черлерге школа сургуул-даа турбаан. Ынчалзажок Өлзей-оол үжүк-бижиктің өске кижилериниң дузазы-биле 30 чылдарның эгезинде боду-ла өөрепип алган.

Элээди турда-ла оон ырлаары, каргыраалары игилдээри өске өөрүдеп ылгалыы, улуг байырлалдар хүннеринде чонга бо-ла аны туда бээр чораан. «Өскү ирейниң хеймер оглу колзе-колзе белен эвесле эр болур боор» деп оон чаңгыс чер чурттуларының чугаалажыы турганы чалыг болбаан.

Чалыы назынның тевии черле күштүг болгай Өлзей-оол 30 чылдарның ортаа үеинде төрээн Бай-Тайгазындан Каа-Хемде ынчангы Кара-Белдир алдын уургайынга келгеш, мергежилдиг ажылчын болу берген. Аңаа турган орус дылды шору чугаалаптар кылдыр-өөренип алганы, оон соонда Тываның аревэзинің VI улуг хуралынга киришкени оон амыдыралынга чугула болуушкун болган.

С. ШОЙГУ.

ЧУРУКТА: Соңгу чүктүң аңчызы Нононуң ролюнда Н. Ө. Өлзей-оол.

(Уданчылыг)

ЧАА ХООРАЙ ШАГААН-АРЫГ

Сөзү В. САГАН-ООЛДУУ. Музыказы В. НУХОВТУУ.

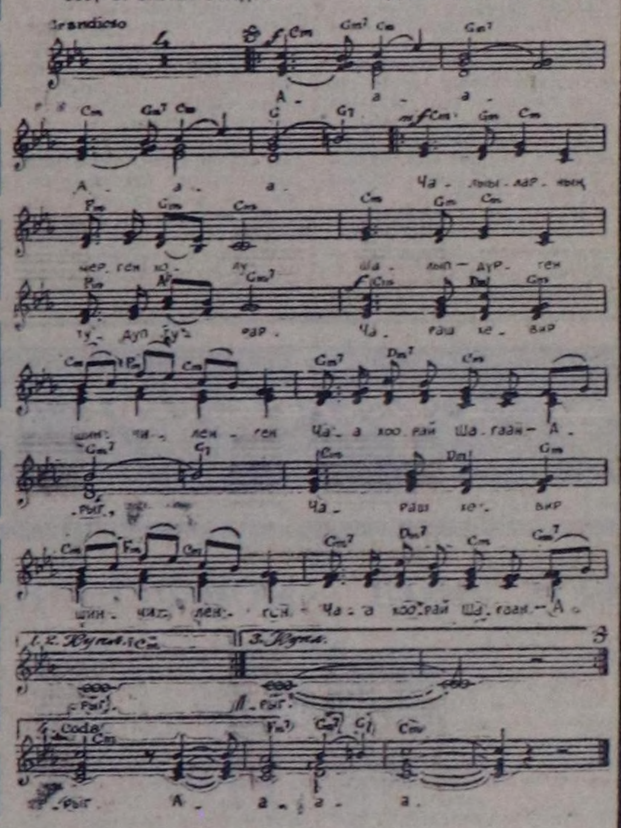

Чалыыларның мерген холу
Шалып—дүрген тудуп турар.
Чараш хевир шинчилеген
Чаа хоорай Шагаан-Арыг

Шапкын күштүг Улут-Хемниң
Чалгыглары эргелеткен
Эрте буурул Хайыраканның
Эдээн каастаан хеймер хоорай.

Келир өйде салгалдарның
Кежик-чолун чаяп турар
Аныяктар ыры долган
Амгы хоорай Шагаан-Арыг.

Саян ГЭС-тен маңаа чедир
Чаа далай долуп кээрге.
Чалгыын уткуп хүлээп алыр
Чалыы хоорай Шагаан-Арыг.

ДАШТАН ХАРААН СЫЫН

Аштаразыг эртине даш кырында
Адыр сүвүр мыйыстары шагжайган
Хүлер-биле шуткуп каакызыг шевергин
Хүрелдир ой чедишкен сыын харап тур.
Мөөрүктелген ыргай эзим хоодаажы,
Мөөрен шуузан мөңгүн дег хем шаалаажы,
Өскен сыынның өткүт үнү уламжы.
Эзр көк сыынар улам чараш болу бээр
Уран бойдус илби хылын кирижээш,
Угаан-биле үрек кожуп хөөнентер—
Күжүр чурттан чоруур черинге
Күзел долган ынакшылын ырлай бээр.

А. АРАПЧОР.

ЧҮҢГУЛАРНЫ ЧУГУЛАЛАП КӨӨР

Хүн келген тудум соок дыкзын, хемнер, хөлдерни ак дош шыва ап кел чыдар. Кысказы-биле чугаалаарга, кыш эргин артап кирип келген. Хар чагган-даа болза, амлызында кыдыра.

Бо хүннерде спорттуң кышкы хевиринге сонуургалдыглар хаагын, коньки-зин шагда-ла белеткеп алган, эптиг үени манап турар. Оларга таарымчалыг байдалды тургузуп, чоннуң кышкы үеде күш-дамыр дадыктырарынга идиг бээр дээш күш-культура организациялары эвээш эвес ажылдарны кылган.

Нөйсылалдың чурттакылларының кышкы үеде дыштаныш, хаактаарынга, арыг агаарга селгүүстээринге ынак черлериниң бирээзи Хербис базазы хаакчыларны хүлээп алырынга белен. Спортчу тудуглар каттыжышкынының, хоорайның спорт болгаш күш-культура болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының киржидгеи-биле септелгени чорудуп, хаак шыжаар, идик-хөп уштур черлерни дерээп. Оон ангыда дыштанып келгеннерге хаак бээр өрээл, оларның чемненир буфеди келген чонну хүлээп алырынга белен.

Кышкы үеде, суббота, воскресенье хүннеринде Абакан баар орук-биле шуушкан машиналарның саны мурнукузундан көвүдей бээр. Ол машиналар хаакчыларны «Тайга» станциязынга чедирип турар. Аңаа хаактан, селгүүстен, дыштанып хүнүң эртөкерге кижиниң сеткили удам сергээр, дыжы хаар. Чоннуң ол негелдезин республиканың Күш-культура болгаш спорт комитеди, спортчу тудуглар каттыжышкыны өөрепип көргеш, септелгени мурзуку чыдарга деңнээрге эки чоруткан. Аңаа турган бачыңдардан аңгыда бо чылын чаа объектилер немешкен. Тываның Иштики хөректер министерствозу хаак базазын тудуп алган. «Тыва совхозтудуг» каттыжышкыны бир базаның тудуун ында кылып турар.

Ынчангаш «Тайга» станциязы бо чылын хаактаарынга, селгүүстээринге сонуургалдыг кижилерни хүлээп алырынга белен.

Базаларда байдал ындыг. А хоорай иштинде чүңгулаар черлер кандыгы?

«Хүреш» стадионда ажыл ам кидин-түлүк. Сугну ынаар аксып, дошталдырып турар. Декабрның эгезинге чедир ол ажыл доосту бээринге чигзиниг чок. Стадионда көргүзүг материалы четпес. Кышкы спорт дугайында плакаттар, чуруктар ам-даа астынмаан.

Уруглар кышкы үеде коньки-леп, хаактаарынга ынактар. Элээдилер базаларже үүп, хаактап, «Хүреш» стадионунга болгаш паркты долгандыр аккан сугнуң дожунга ойнап болурлар. Ынчалза-даа бо черлер эвээш. Олар кышкы үеде чүңгулазын дээш түс-түс бажыңнар эргелелдери хоккей ойнаар шөлчүгештерни кылгылаан. «Детский мир» магазинниң чанында, № 4 микрорайонда, автоорук техникумунуң чанында болгаш өске-даа черлерде шөлчүгештер белен.

Ындыг-даа болза, кышкы үеде уруглар ойнаар шөлчүгештерже кичээнгей чогуур деңнелге чедир салдынмаанын маңаа айтыр херек. Кызылда чүгле алды шөлчүгеш белен. Беш шөлдү чаа кудун эгелеп турар, үжүнге ам-даа хол дегбээн. Шөлчүгештерни дорт харылаар черлер бажыңнар эргелеп. Бо организациялар хоорайның улус өөредилге килдизи, ВЛКСМ хоорному болгаш өске-даа черлер-биле демнежип турган, бар шөлчүгештерни бөгүнге чедөр белеткээр турган. Ындыг турбуже оң дорт шөлдүң сези ам-даа белен эвес.

Нөйсылалдың школаларының чаңгызында-даа шөлчүгеш мынчага чедир чок. Девискээринин коогуага каток кылып алыр аргазы бар школалар хөй. Ылаңгыя № 14, 1, 15 дугаар школаларны аңаа хамаарыштырып болур. Бо школалардың дирекциялары, хоорайның улус өөредилге килдизи аңаа чүңгулаар шөлчүгештер кылырын баш удур дугуржуп, ажылды холга алган болза, хөй үе-даа, күшдаа негеттинмес, катокту дораан кылып ап болур турган.

№ 11 школага шефтеп турар организациязы «Каа-Хем» хомур-даш разрезинин коллективи ийи чыл мурнунда шөлчүгеш херимни кылып берген. Соок дүжүп орда суг төп, ону булукталдырган, ойнаары арткан турган. Ук школаның администрациязы ону чөп ажыглап шыдаваан, ол херимни буаып каапкан.

Коньки-лээринге, хоккейлээринге сундулуг чаштарның саны чылдан чылче көвүдеп орар. Оларның ол-сонуургалын деткип, шөлчүгештерни дерип, септеп таарымчалыг байдалды тургузар ужурлуг бис. Келир үениң тергин спортчулары олардан үнүп болурун утпас херек.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

Телевидение

НОЯБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага чыскаалыңар!».
10.55—Демир -орукчуларын ыңбот-тывынгыр уран чүүлүнүң киржикчилериниң концерти.
11.30—«Будильник».
12.00—«Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!».
13.00—«Тоол аалдап келген», «Морозко», Уран-чечен фильм.
14.30—«Көдээге дамчыдылга». «СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунун шиитпирлерин — амыдыралга».
15.30—«Музыкалыг киоск».
16.00—«Театр шинзи». А. Штейн — «Ырлаар эдезинпер». Күрүнениң Моссовет аттыг үлегерлиг театрының шинзи.
18.00—«Делегей байдалы».
18.30—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Семкевич чорудар.
19.30—Медээлер.
19.40—«Дивертисмент». Фильм-концерт.
20.35—«Үшкү шыр». Чурттуң күш-ажылчы коллективтеринге турускаатканы болуктеп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.
21.05—«Олимпиада-80».
21.50—И. Понаровскаяның, Л. Сенчинаның, Т. Лейбельдин, В. Никольскаяның, У. Мягаинин киржилгеи-биле эстрада концерти.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—00.45 Хоккей талазыбиле ССРЭ-ниң чемнионады. «Химик»—ЦСКА. ЦСКА-ның Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарда—медээлер.

НОЯБРЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Мультфильмнер программазы: «Мананайл турганы Мишка дугаында», «Рекс—өрт шерии», «Бичии снот».
11.25—«Ол дугайын индирлер билбейн баар». Уран-чечен фильм.
12.40—«Билдингир-даа бол эдептиг». Дамчыдылганы профессор С. И. Капица чорудар.
13.40—Н. Римский—Корсаков. Симфония сюитазы: «Шехеразада». Москваның күрүнениң үлегерлиг симфония оркестра күүседир. Дирижеру—ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Иванов.
14.30—16.00 Чапсар.
16.00—«Көдээниң ажыл хүнери». Кинопрограмма: «Тараачын уксаалыг бис», «Ажыл-агыйлар аразының үндезинге», «Тараа шөлүн таарыштыр кылып турар», «Кадарчының үүлезиз».
17.00—«Я. Смеляковтуң поэзиязы».
17.30—«Төрээн бойдус».

КЫЗЫЛДАН

17.50—«Финиш соонда кээп дүшпес». Документалдыг фильм.
18.10—Телемедээлер.
18.20—«Техниктиг информациянын медээлери». Дамчыдылга.
18.45—«Челээш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Үшкү чыл—шалыпчы чыл». «Павлодар-Экибастуз комплекциниң курлавырлары». Дамчыдылга Казахстанның Компартиязының Павлодар обкомунуң бирги секретары В. В. Исаев киржир.
20.40—«Удуп чыдар чараш кыс». П. И. Чайковскийниң баледи. Ленинградтың күрүнениң С. М. Киров аттыг операның болгаш балеттың үлегерлиг театрының шинзи. Кол ролдарны ССРЭ-ниң улустуң артистери И. Колпакова, Ю. Соловьев күүседир.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Удуп чыдар чараш кыс». П. И. Чайковскийниң балединиң улаштызы.
23.50—Документалдыг фильмнер программазы: «Өрөөн кор, черниң тыртыжышкыны», «Чалгыннарлыг болу берген».
00.20—00.55 «Күскү аялгалар». Эстрада концерти. Төгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.50—«Кылыр болгаш билир бол». Аныяк техниктерге дамчыдылга.
18.35—Тюмень хоорайның нефтчилериниң Культура ордузунуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң киржикчилериниң концерти.
19.00—«14-тен 18 чедир». Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.30—Чарлаадар.
19.35—21.15 «Оң бир мнаныышкын». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага аязып булуттаар, чамдык черлерге бичии хар чаар, барын чүк угланыышкынныг хаттың күжү секундада 5—10 метр болур. Агаарның температуразы хүндүс 10—15 градус соок. Автоорукта көстүрү эки.

Кызылга бичии булуттаар, чагбас. Хаттың күжү секундада 3—8 метр болур. Агаарның температуразы 12—14 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Коргуттурбаеэм» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тергиин чараш Василиса» 9.10, 10.40, 12.10, 13.40, «Маркизке хомут» 15.10, 16.50, 18.30, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кипочыыныды» 11.00, 13.00, «Ак боруулер» 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эр кижиниң ыныгы амыдыралы» 9.30, 11.00, 15.00, 18.40, 20.30, «Арага тигикчилери» «Адыр мана!» 13.00, 16.50 шактарда.

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хоорайның кыйгызы» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Маркизке хомут» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тергиин чараш Василиса» 15.00, «Сергий лама» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызылдың ыяш ажыл-агыйы балды, кускун-хаай, хүүрек, ширбиш сыптарын, ширбиштерни садып турар. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Складская кудумчузу, 12 а, телефон 2-43-54.

СЭКП-ниң Эрзин райкому, улус депутаттарының Эрзин район Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң Кедээ ажыл-агый болгаш Социал хандырылга министерстволары, Тывага колхоз тургузуушкунунуң хоочуннарының бирээзи, 1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер

Михаил Белчеевич ШОЖУННУҢ

хенертен мочээнин дыңнадып, оон- төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Уренгойже улуг орук

Ямал тундразында—Сургут-Уренгойнуң демир-орук оруу кылып турар черде—земснарядтарның шимчээни соксаан. Соок дүжери-биле деңгелинда тудуг сезону доозулган.

Ол девискээрге—полюс куржааның барык-ла чанынга — гидромеханизаторларның бир-ле дугаар ажылдап турары бо. Салдап тура ажылдаар техниканы аңаа чедирип алыр дээш, олар Объ хемнеп, доштуг океаннап, Пур хемнеп, ажылдаар черинге чедир берге орукту эрткеннер.

Земснарядтар бо дошкун климаттыг черниң хемнериниң болгаш хөлдериниң дүвүнден элезин-сайлыг довуракты чүй шаап үндүргеш, дүвү чок тулааларны долдуруп турар, оларның ынчалдыр кылган чалы Уренгойнуң газ-биле байлак черинче баар демир-орук оруунуң чалы ол болур. Земснарядтарның ачылында тудугжулар элезин-сайны «Улуг черден» дажыглаар чоруктан ойталаар аргалыг болганнар. Камналга эвээш эвес: бир километр орук чалын кылырынга маңаа 70 мүн кубометр элезин-сай хереглеттинер.

Бо болгаш өске-даа чаа аргаларны ажыглаан чорук 600 километр демир-орук оруун бо беш чылда-ла—айыттынган хуусаазындан оранчок эрте тудуп доозар арганы орук тудугжуларынга берип турар.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Салехард,
Ямал-Ненец автономнуг округ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2730.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чевулелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01340.